

DOWN TO earth

milieu | mensen | meningen

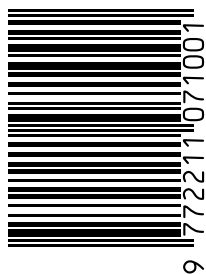
Uitgave vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Nederland
jaargang 3 | april 2012

02

Bestrijdingsmiddelen

Giftig lentenummer

WATERKRACHT

Hoe duurzaam zijn
stuwdammen?

3 GROENE BLOGGERS

delen duurzaamheid op
het net

JAN PAUL VAN SOEST

over het succes van
klimaatsceptici

Walvissen

Wij kennen het niet, maar Japanners wel: walvisbacon... Japan vangt elk voorjaar zo'n duizend walvissen voor wetenschappelijk onderzoek. Tegelijk is het vlees gewoon te koop, wat tegenstanders doet zeggen dat het commerciële vangst is.

Australië probeert Japan met juridische middelen tot stoppen te dwingen. De activisten van Sea Shepherd zoeken de confrontatie. Wie denkt dat het niet uitmaakt, heeft niet goed naar de cijfers gekeken. Voor het tweede jaar op een rij keerde de Japanse vloot vroegtijdig terug. Van het quotum van negenhonderd tot duizend walvissen, ving de vloot er maar 267. Vorig seizoen waren het er zelfs slechts 172. Sea Shepherd claimt dit succes. Tokio bevestigt dat 'sabotage door activisten' de oorzaak is. De dierenrechtenorganisatie hoopt dat de vloot zo snel failliet gaat, zodat walvisbacon verleden tijd is.

Tekst: Amemarie Opmeer
Beeld: IEA

1. Vincent Bijlo, column. 2. Ronella Bleijenburg, samenstelling consumentenpagina, freelancer. 3. Michiel Bussink, receptcolumn. 4. Kris de Decker, column. 5. Renée Gubbels, illustraties columnisten. 6. Freek Kallenberg, redactie. 7. Wendy Koops, samenstelling mediapagina, Activist. 8. Nienke Oosterbaan, rubriek Doe het zelf. 9. Annemarie Opmeer, hoofdredactie. 10. Harry Perree, freelancer. 11. Marjan Peters, art-direction en vormgeving. 12. Thomas van Slobbe, column. 13. Wim Stevenhagen, cartoon. 14. Myrthe Verweij, samenstelling internationaalpagina, freelancer. 15. Dinand van der Wal, fotografie.

Denken met de muis

Het zal u niet verbazen, maar een van de ingrediënten van dit papieren exemplaar van *Down to Earth* is het internet. Natuurlijk is het fantastisch dat we tekst en beeld héén kunnen sturen naar vormgever Marjan, en zij weer mooie proeven terug, zonder dat er USB-sticks, floppydisks (wat waren dát ook alweer!), enveloppen of fietstochten aan te pas komen. Ook is het met internet een stuk makkelijker informatie verzamelen voor een achtergrondverhaal over waterkracht in Oeganda (pagina 32), dat toch echt de halve aardbol van ons verwijderd is. Maar dat is deze keer niet alles.

In het midden van dit nummer (pagina 24 en verder) staan prachtige foto's van Robert Knoth, die samen met Antoinette de Jong de gevolgen van de kernramp in Fukushima documenteerde voor Greenpeace. Je vindt een aantal foto's hier op papier, en de rest is alleen te zien... juist, online.

Wie denkt dat de wereld van het web alleen voor professionals is, die heeft het mis. Publiceren is gratis geworden en toegankelijk voor iedereen: lekker democratisch, en bovendien heel erg leuk. Dat het gewone mensen de gelegenheid geeft de wereld een stukje groener te maken, is te zien in de drie portretten van groene bloggers in *De Activist* (23, 31, 37).

Praten en denken doen steeds meer mensen tegenwoordig met een toetsenbord en een muis, en dat is eigenlijk best goed. Je kunt elkaar inspireren, ideeën opdoen, contacten maken. Je kunt oplossingen vragen, bieden en vinden. Je kunt mensen organiseren (pagina 28). Het was allemaal nog nooit zo makkelijk. En als je een magazine maakt, zoals wij doen, kun je contact maken met je lezers. En dat willen wij.

Van degenen van jullie die online (jawel) ons lezersonderzoek hebben ingevuld – hartelijk dank daarvoor! – is maar een klein deel fanatiek gebruiker van het web. Dat is prima. De papieren *Down to Earth* blijft iedere twee maanden op de mat vallen. Voor wie in de tussentijd wat van ons wil horen, en van zich wil laten horen, zijn wij nu ook online te vinden. Natuurlijk hadden we al een mooie website met discussiemogelijkheid. Daarnaast kun je ons nu ook vinden op Facebook als *Down to Earth Milieu-defensie* en op Twitter als @AnnemarieD2E en @FreekD2E. En... het is aanstekelijk... er komt een blog. Met alles wat er in het magazine staat, én meer. Is er nog niet genoeg van dit soort groen gedoe dan? Nee! Dus discussieer mee. Je weet ons nu te vinden: www.downtoearth-magazine.nl

Annemarie Opmeer, hoofdredacteur

“De vrije markt gaat het klimaat niet redden”

Volgens Jan Paul van Soest strijden de oliesector en neoliberale ideologen samen tegen een stevig klimaat-beleid. Hoe? Door de klimaatwetenschap zelf ter discussie te stellen. “Dat is ze uitstekend gelukt.”

Giftige gewasbescherming 18

Terwijl de consument zich druk maakt over gifresten op groente en fruit, zijn omwonenden van bollenvelden de klos.

Fukushima

Hoe is het een jaar later gesteld in de Japanse regio waar een kernramp plaatsvond? Fotograaf Robert Knoth ging er heen voor Greenpeace.

23 De Activist

Drie groene bloggers

Anderen inspireren, bewust maken en aanzetten tot groener gedrag; tientallen bloggers steken er wekelijks uren en soms zelfs dagen noeste arbeid in. Uiteraard worden ze gevoed door hun eigen enthousiasme en de feedback die ze krijgen. Drie portretten van nogal uiteenlopende groene blogs: degroenemeisjes.nl over veganistisch eten en vintage, solarwebsite.nl over duurzame energie, en greenevelien.com over een “donkergroene” leefstijl.

Tekst Wendy Koops Beeld Dinand van der Wal

32 De milieudruk van stuwdammen

Waterkracht wordt gezien als schoon en duurzaam, maar is dat wel zo? *Case study:* de Bujagali-dam.

en verder

- 01 Inzoomen
- 06 Brieven
- 07 Onder Vuur, Commentaar
- 08 Uitgesproken, Stevenhagen
- 10 Actueel Nederland
- 11 Bijlo
- 12 Actueel Internationaal
- 27 Lowtech
- 28 Milieudefensie gaat organiseren
- 38 Media
- 39 Slobbe
- 41 Boeken
- 42 Consument, Recept
- 44 Doe het zelf
- 45 Oproepen en agenda
- 46 Uitzoomen

Enthousiast of verontwaardigd? Onjuistheden tegengekomen of wil je ons gewoon iets vertellen? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearth-magazine.nl of per post: Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

Vergrijzing

De achterban van de milieubeweging vergrijst, las ik in het vorige nummer. Welnu, de achterban van Milieudefensie vergrijst eerder dan die van andere organisaties omdat deze bestaat uit mensen die het milieu niet willen belasten met chemische haarverfproducten. Ik draag mijn grijze haar met verve!

A Stoffels

Communisme?

Communisme is evenals duurzaamheid een “goede propositie”, volgens redacteur Freek Kallenberg. Kennelijk begint de ‘collectieve’ victorie in Pingjum. Soort wind-kolchoze, begrijp ik. “Geen bank meer nodig”, alles met lokale valuta. In Rusland hebben ze er decennia lang ervaring mee. De CDA-woordvoerder energie en milieu schiet te hulp in de NRC. Willen we duurzaam, dan zullen landschap en infrastructuur veranderen. Jawel beste burgers, tot in ieders achtertuin. Weg met al die kleinburgerlijke bezwaarschriften, NIMBY kan niet langer, het collectieve belang heeft prioriteit. Kijk naar Urk en die zeurt krijgt een beurt, van ons kabinet. Je vraagt je af of die Pingjammers al een overeenkomst met EDF, Vattenfall of RWE hebben; noodstroom voor windstille en bewolkte dagen. Met z’n allen een stuwmeertje in Noorwegen overnemen, misschien? Of er toch nog maar een klein gascentraletje bouwen, met een clubgebouw erbij om na het verzamelen van het GFT-afval (om bij te stoken) de nieuwe strijdlieden te oefenen bij de gezamenlijke maaltijd. Kan bevlogenheid in naïviteit verkeren? Of is het populisme niet meer te keren?

Ir. P.J. Jonge

Biokerosine

In het genuanceerde artikel over bio-brandstoffen ergerde ik me aan het rigide anti-standpunt van Geert Ritsema van Milieudefensie. Natuurlijk, het is het beste als niemand in de wereld nog een kilometer vliegt. Maar tot die glorieuze dag aanbreekt lijkt het me toch beter om kerosine te winnen uit jatropa dan uit Canadese teerzanden – want dat is het alternatief. Klimaat-neutraal is vliegen dan nog steeds niet, maar om een halvering van de klimaateffecten zonder meer van tafel te vegen vind ik getuigen van een grote arrogantie. Als de teelt van jatropa voldoet aan gecontroleerde sociale en duurzaamheidscriteria, waarom dan niet? Eis desnoods dat luchtvaartmaatschappijen alleen gecertificeerde biokerosine gebruiken voor intercontinentale trajecten waar geen snelle trein rijdt. Maar met oogkleppen op een minder vervuulende technologie tegenwerken, daarvoor ben ik geen lid geworden van Milieudefensie.

Jaap Rodenburg

Energiesnelweg duurzaam?

Milieudefensie kiest voor de “duurzame energiesnelweg A15”. Pikant, uitgerekend de A15, daar speelt nu de verlening tussen Nijmegen en de Duitse grens, dus nog meer ruimte voor zonnepanelen? Vrachtverkeer tussen Duitsland en de Rotterdamse haven wordt met die verlenging nog aantrekkelijker. Daarvoor is de dure Betuwelijn ooit aangelegd en ook de binnenvaart kan veel en vooral zuinig goederen vervoeren. Blijkbaar is de duurzame snelweg de nieuwe modegril, spijtig voor dat dure spoor en de schippers. Maar in de stad is de e-auto aantrekkelijk als schoon en stil voertuig, maar op de snelweg is de e-auto vooral aantrekkelijk met een veel lagere km-prijs dan de benzine- of dieselauto. Die lage km-prijs bevordert meer gebruik en remt de overstap naar het openbaar vervoer. Is dat wat Milieudefensie wil? En wat doet de Rotterdamse Haven – waarmee Milieudefensie een covenant sloot – bij de energiesnelweg? Hebben ze het te druk met hun ijveren voor de Blankenburgtunnel, waar Milieudefensie tegen is? Weer een voorbeeld van een hol covenant, waar de Haven mooie sier mee kan maken.

Roland Haffmans

Discussieer mee op het web! Op de website kun je elk nummer op artikelen reageren. Zie: www.downtoearth-magazine.nl

Onder Vuur

Ieder nummer spreken we een organisatie die

onderwerp was van een campagne van de milieubeweging. Deze keer: **Vroege Vogels versus Marktplaats.nl.**

Via Marktplaats.nl kocht Jeannette Zwiers een ooievaar, Freedom, om ‘m vrij te laten. *Vroege Vogels* plakte er een petitie aan vast: stop de handel in wilde dieren op Marktplaats. Met al 18 duizend handtekeningen. Wij spraken met Jasper Teijsse, hoofd PR bij Marktplaats, die blij is dat we bellen, “want niet alles wat er wordt gezegd, klopt.”

Wat klopt er niet?

“*Vroege Vogels* stelt dat e-bay, onze moederonderneming, dierhandel niet meer toestaat en wij dat voorbeeld moeten volgen. Ik snap waar de verwarring vandaan komt. Veilingsite e-bay vindt dierhandel ongeschikt voor het veilingprincipe. Wie een bod uitbrengt, committeert zich aan de aankoop. Het is bovendien een internationale site met ‘online shipping’. Daarnaast bestaat e-bayclassifieds.com, een lokaal onderverdeelde advertentiesite. Daar is de meeste handel juist in dieren en dierbenodigdheden. Marktplaats.nl is geen veilingssite maar een advertentiesite.”

Vroege Vogels vraagt of jullie ermee willen stoppen.

“Lastige vraag, want wat is een ‘wild dier’? Vrijlaten van ooievaar Freedom mocht officieel niet, omdat hij in gevangenschap geboren is. Dat geldt voor veel dieren. Wij volgen daarom de wet. Dieren die niet verkocht mogen worden, mogen ook bij ons niet verhandeld worden.”

Maar zulke dieren kunnen in schrijnende situaties terecht komen...

“Dat willen wij natuurlijk niet. Dat is slecht voor de dieren, de mensen en ook voor ons. Een dier moet nooit een impulsaankoop zijn. We bieden daarom voorlichting, zoals links naar de RashondenWijzer en ook de CITES-lijst van bedreigde diersoorten. Als mensen iets verdachts melden, kunnen we de autoriteiten inschakelen.”

De ondertekenaars willen dat jullie een stap extra doen.

“Wij zijn geen experts die kunnen zeggen wat wel en niet mag. Ik denk ook niet dat het wenselijk is dat Marktplaats.nl zich gaat gedragen als wetgever. Wel kunnen er nu gevallen voorkomen die volgens de wet mogen, maar waar je je twijfels bij kunt hebben. Eigenlijk kan alleen staatssecretaris Bleker hier écht iets aan doen.”

Balen jullie van de petitie?

“Het is niet leuk, want het suggereert dat dierenleed ons niets kan schelen. Maar het laatste wat ik wil, is de zorgen van al die ondertekenaars bagatelliseren. Ik steun de intentie, maar ik zeg: ga naar de wetgever.”

Tekst Annemarie Opmeer

Commentaar

Verantwoord ondernemen

Wat ongemakkelijk zaten ze naast elkaar in de Amsterdamse Balie. Ondernemer én milieuactivist Paul Gilding en Shell-directeur Dick Benschop. Gilding was in Nederland om zijn boek *Helden uit noodzaak* te promoten. ‘Hoe onze generatie dankzij de ecologische en economische crisis de wereld gaat redden’, luidt de ondertitel. Dankzij dus, niet ondanks. Volgens Gilding zullen de gevolgen van deze crises zo ernstig zijn dat we tenslotte wel móeten beseffen dat onze materialistische levensstijl niet langer houdbaar is. Een soort ecologische *verelendung*-theorie dus. Maar we hebben ook haast, benadrukte hij. Daarom moeten we ondertussen luidkeels en kernachtig duidelijk maken dat wat de grote oliemaatschappijen doen, gewoon fout is en met spoed een halt toegeeroepen moet worden.

Benschop keek nog maar eens meewarig naar zijn zorgvuldig gepoetste schoenen. Als ex-staatssecretaris voor de PvdA voelde hij zich aangesproken door Gildings boodschap dat het terugdringen van de wereldwijde ongelijkheid een van de belangrijkste voorwaarden is voor het oplossen van de ecologische crisis. Maar daar is Shell juist mee bezig! Immers, ook Chinezen, Indiërs, Brazilianen en al die andere mensen willen scooter of auto rijden. Shell wil, nee móet, ze die kans bieden. Daarom is het haar maatschappelijke plicht om oliebronnen te ontginnen. Ook in Alaska, of de Canadese teerzanden? Natuurlijk! Canada is een beschaafd land en als zij hun teerzanden willen ontginnen, kunnen wij moeilijk weigeren hen daarbij te helpen. Shell helpt immers graag.

Een dag later lees ik de krant dat de internationale wapenhandel floreert als in de tijd van de Koude Oorlog. Ook de Nederlandse wapenexport groeide vorig jaar met 22 procent. Zullen ook deze ondernemers beweren dat zij hun verantwoording nemen? Dat het hun maatschappelijke plicht is? Mensen schieten elkaar nu eenmaal graag overhoop en wie zijn wij om hen een eigen wapen te ontzeggen? Net zoals mensen graag vet en ongezond eten. Ook hierin nemen ondernemers hun verantwoordelijkheid door Aziaten en Afrikanen eindelijk het genoegen van fastfood en kant-en-klaar maaltijden te laten smaken. Immers, wie zijn wij om anderen hun obesitas te onthouden?

Tja, wie zijn wij? Gilding heeft daarop wel een antwoord. Wij zijn degenen die onze verantwoordelijkheid moeten nemen. De mogelijkheden om anders te leven en produceren zijn talrijk, die moeten we nabootsen en versnellen. Maar dat niet alleen, zo benadrukt hij. “Bovenal moeten we de waarheid vertellen, resoluut en voortdurend. Fossiele brandstoffen verpesten de enige aarde die we hebben. Dat probleem gaat niet verdwijnen als we het vriendelijk vragen. Als we een wereld willen die werkt, dan zullen we onze stem moeten verheffen.”

Freek Kallenberg, redacteur Down to Earth

“Weg met de Europese zaaigoedpolitie”

Dat vindt Jürgen Holzapfel, granenboer en initiatiefnemer van de zaaigoedcampagne. Tekst Myrthe Verweij Beeld Wim Stevenhagen

In Europa woedt een strijd om zaden uit eigen oogst te kunnen blijven gebruiken en uit te wisselen. Want zaden die niet op de Europese registratielijst staan, worden illegaal zodra ze je erf verlaten. De Europese controle op verspreiding van onge-registreerde zaden moet steviger, vinden zadenmultinationals. “Ik weet niet of wat hier gebeurt wel allemaal mag”, merkt een bezoeker daarom halfgrappend op bij zadenruilbeurs *Reclaim the Seeds* die begin maart in Amsterdam plaatsvindt. Jürgen Holzapfel is er een van de sprekers. Hij zette een collectieve granenboerderij in het Duitse Mecklenburg op, en startte een campagne voor zadensoevereiniteit. Hij wil daarmee ook een einde maken aan het gebruik van gentech in de landbouw, aan het uitgeven van patenten op plantenrassen, en aan de energie-intensieve teelt van deze tijd.

Wat is zadensoevereiniteit en waarom is het belangrijk?
“Het begrip is ontstaan bij boeren in Latijns Amerika, Afrika en Azië die de stap naar geïndustrialiseerde landbouw niet hebben gezet. Zij leven van een kleinschalige landbouw, met rassen die sinds lang in hun streek werden verbouwd en behouden. Zaadsoevereiniteit gaat over het recht om zaden te kweken en uit te wisselen, zonder dat deze gepatenteerd of genetisch gemanipuleerd worden door grote agribedrijven.

Zaden en biodiversiteit zijn een publiek goed. Maar in Europa zijn we mijlenver verwijderd van zaaigoedsoevereiniteit. De zaden die op de markt komen vereisen veel kunstmest en bestrijdingsmiddelen, wat veel energie kost en het bodemleven vernietigt. Niet toevallig is de zadenindustrie grotendeels overgenomen door de chemische industrie. Aan de middelen die ze met de zaden verkopen, wordt meer verdiend dan met de zaden zelf. Wij willen van dit industriële model af. Dat kan door oude, aan de regionale omstandigheden aangepaste zaden te verbeteren zodat ze beter tegen onkruid zijn opgewassen, onafhankelijk van chemische producten. Maar in boerenorganisaties is dit nog helemaal geen discussiepunt.”

Draagt biologische landbouw bij aan zadensoevereiniteit?
“De biolandbouw van vandaag gaat juist naar industrialisatie toe. Kleine boeren in Polen gebruiken geen chemische middelen, want die kunnen ze niet betalen. Toch noemen zij zich niet biologisch. Maar de manier waarop zij boeren draagt juist wel bij aan zadensoevereiniteit. De biologische landbouw in Europa doet dat niet. Dat verandert als sociale en regionale criteria weer onderdeel worden van de biologische landbouw. Zodat de lokale verwerking, en aanpassing van de zaden aan de streek, weer een doel zijn. Boeren hebben daarvoor de middelen

niet meer. Daarom kopen ze de zaden. Dat is de afhankelijkheid die je krijgt, als je specialiseert en met twee man 100 hectare moet bewerken.”

Die ideale landbouw die u nastreeft, hoe economisch vatbaar is die?
“Zeer, als je de tussenhandel eruit haalt. De boer krijgt maar een heel klein deeltje van wat de consument betaalt. De consument moet weten dat zonder zijn medewerking een gezonde landbouw niet mogelijk is. Hij kan zeggen: ‘Oké, ik haal de oogst van deze groente, voor honderd personen, en we verdelen die onder ons.’ Dan ontstaan er nieuwe relaties.”

De consument die gewend is dat groente in ijswater gewassen en voorverpakt voor hem klaarstaat in de supermarkt of thuis wordt gebracht, hoe krijgt u die zover?
“Als mensen de boodschappen zelfs laten bezorgen, dan hebben ze heel veel stress in hun leven. Steeds meer mensen merken dat ze ziek worden van zo’n leefsituatie, waarin ze geen tijd meer hebben voor iets wat heel belangrijk is. De belangstelling van mensen uit de stad voor zaaigoed, en voor wat wij op onze oude-granenboerderij doen, neemt toe. Mensen voelen dat dit iets essentieels is. Daar heeft gentech aan bijgedragen, mensen dachten: ‘Dat wil ik niet’. Die mensen moeten gesteund worden, bijvoorbeeld door het opzetten van kleine gemeenschappelijke tuinen in de stad.”

Zaden die niet op de Europese registratielijst staan, worden illegaal zodra ze je erf verlaten

Waarom gaat Europa zadensoevereiniteit tegen?
“De Europese Commissie werkt sinds 2008 aan een geharmoniseerde zadenwetgeving voor Europa. Dit jaar moeten de nieuwe regels van kracht worden. Het officiële doel is de bureaucratie te verminderen. Maar de harmonisering dient vooral de belangen van de grote zadenbedrijven. Alle zaden moeten tegen een hoge vergoeding worden ingeschreven in een Europese catalogus. Daarop komt verscherpte controle. Ik noem dat het invoeren van een Europese zaaigoedpolitie. Want planten die niet in de catalogus staan

mogen niet meer uitgewisseld worden. Na veel protest is er een uitzondering gekomen voor oude soorten die men in stand wil houden, de zogenaamde *conservation varieties*.
Een mooie oplossing voor oude gewassen?
“We hebben die oude rassen hard nodig om af te komen van de energie-intensieve landbouw. Dat kan niet met deze regeling. Die gaat eraan voorbij dat zulke zaden ook een economische betekenis kunnen hebben. Alleen de heel kleine hoeveelheid die nodig is om de soort te behouden, mag verbouwd worden. En de soort moet evengoed tegen

hoge kosten en veel rompslomp worden ingeschreven.
Europa wil een model zijn voor de wereld, en landbouwkennis exporteren. Dan moeten we juist hier beginnen met een andere oriëntatie van onze landbouw.”

Zaaigoedcampagne
www.seed-sovereignty.org
Reclaim the Seeds
www.reclaimtheseeds.nl

Discussieer mee op
www.downtoearth-magazine.nl

Boxtel schaliegasvrij

Boxtel is een van de twee Brabantse gemeentes waar het Britse bedrijf Cuadrilla proefboringen naar schaliegas wil verrichten. Dat zal nu niet gemakkelijk meer kunnen. De coalitiepartijen van de gemeenteraad van Boxtel dienden samen met de SP een motie in om de gemeente schaliegasvrij te verklaren.

Deze werd unaniem aangenomen. Eerder al had het college van B&W een uitzondering op het bestemmingsplan verleend voor de boringen, die vervolgens weer door de rechter werd afgewezen. De beslissing van de raad betekent geen definitief einde; elke vergunningsaanvraag moet door de raad bekeken

worden. Bovendien kan de gemeente door het Rijk worden gedwongen mee te werken. De motie moet vooral worden gezien als een sterk signaal dat er geen enkel draagvlak is voor de boringen. Boxtel is niet de eerste Brabantse gemeente die dit doet. Eerder al verklaarde Haaren zich schaliegasvrij.

Foto: Thomas Schlijper

“We zijn het megazat.” Onder deze noemer demonstreerden ruim duizend mensen op zaterdag 17 maart op de Dam in Amsterdam tegen megastallen, bio-industrie en afbraak van natuur en milieu.

‘Hot Air Award’ voor Lufthansa

Tot ontsteltenis van Milieudefensie was de Duitse vliegmaatschappij Lufthansa genomineerd voor een duurzame innovatie-prijs die begin maart zou worden uitgereikt tijdens het ‘World Biofuels Markets’-congres in het Rotterdamse WTC. Uit onderzoek van de milieuorganisatie blijkt dat Javaanse boeren, die in opdracht van het Nederlandse investeringsbedrijf Waterland International jatropa verbouwen door de ‘vernieuwende’ biokerosine van Lufthansa, aan de bedelstaf zijn geraakt. Bovendien is gebleken dat de zogenoemde groene brandstof totaal geen klimaatwinst oplevert. Daarom blies Milieudefensie voor de deur van het congres het ‘Groene Luchtkasteel van Lufthansa’ op. En mocht het bedrijf de ‘Hot Air Award’ komen ophalen, voor alle gebakken lucht die het verkoopt. Lufthansa wilde zelf niet reageren. KLM/Air France daarentegen heeft Milieudefensie schriftelijk laten weten dat ze, nu en in de toekomst, geen zaken met Waterland International zal doen.

Foto: Varpu Sairinen

Besluit bestrijdingsmiddelenwet uitgesteld

De Nederlandse overheid is van plan de Regeling Uitzondering Bestrijdingsmiddelen af te schaffen. Boeren en tuinders zijn hier niet blij mee. De regeling staat toe dat huis-, tuin- en keukenmiddelen als knoflookpreparaat, suikerwater, magere melk, kalk of groene zeep gebruikt worden om insecten en schimmels te bestrijden. De bedoeling is dat alleen geregistreerde middelen toegestaan zijn. Deze zijn echter doorgaans een stuk minder milieuvriendelijk. Bovendien is het nauwelijks mogelijk de huismiddeltjes te laten registreren, vanwege de hoge kosten en de vraag wat precies de werkzame stoffen zijn. VHG, de branchevereniging van ondernemers in het groen, is

verbaasd over het voornemen, omdat de Europese richtlijnen juist gericht zijn op het terugdringen van chemische varianten van bestrijding. Bionext, de ketenorganisatie voor duurzame landbouw en voeding, en de land- en tuinbouworganisatie LTO pleitten samen voor uitstel en een goede overgangsregeling. De Tweede Kamer pikte deze gezamenlijke signalen op: Ger Koopmans (CDA) diende samen met Esther Ouwehand (PvdD) een motie in om het veranderen van de regeling twee jaar uit te stellen. Staatssecretaris Bleker stemde hiermee in. Lees meer over bestrijdingsmiddelen op pagina 18.

+++ Raad van State: megastal van 10 duizend varkens in Drentse Nijensleek mag +++ statiegeld op pet-fles verdwijnt +++ containers Nederlands giftig afval onderschept in Indonesië +++ C1000 stunt per ongeluk met biologische karbonade voor kiloknallerprijs +++ Nutricia en Danone kopen geen verpakkingsmateriaal meer bij onduurzaam Asia Pulp&Paper na acties Greenpeace +++

“Schrap houdbaarheidsetiket”

Het Voedingscentrum wil dat de aanduiding ‘tenminste houdbaar tot’ op lang houdbare producten verdwijnt van verpakkingen. Een groot deel van de mensen kent het verschil niet met de aanduiding ‘te gebruiken tot’ voor bederfelijke waar. Producten als pasta, rijst en meel zijn veel langer houdbaar dan de ‘tenminste houdbaar tot’-datum op

de verpakking. Volgens het Voedingscentrum gooit de gemiddelde Nederlander ongeveer 40 kilo voedsel weg dat nog goed is. Het centrum hoopt dat door het weglaten van het etiket minder voedsel onnodig zal worden weggegooid.

Shellreclame onjuist

‘Gas is schoon en er is nog minstens voor 250 jaar genoeg van’, was de boodschap van de campagne van Shell om de voordelen van aardgas te tonen. De advertenties die het oliebedrijf eind 2011 plaatste in de VPRO-gids en de Groene Amsterdammer vielen niet goed bij milieuorganisaties. Peak Oil Neder-

land diende een klacht in bij de Reclame Code Commissie. Op 8 maart kwam de uitspraak, waarin Peak Oil op twee punten gelijk kreeg. De claim dat aardgas een voorraad van 250 jaar heeft is niet hard te maken, want deels gebaseerd op onconventionele winningsmethodes die onder vuur liggen – zoals Schaliegas.

Bovendien werd de advertentie aangemerkt als een milieclaim, waarbij onvoldoende rekening gehouden is met de klimaateffecten van het verbranden van aardgas. De Reclame Code Commissie raadde Shell aan niet meer op een dergelijke wijze te adverteren.

Bijlo spreekt...

... een bezoeker van de Landelijke Compostdag

“Hallo, met Compostontvanger?”
“Dag meneer Compostontvanger, met Vincent Bijlo, ik heb met uw keukenafval afgesproken dat ik even met u zou bellen, in verband met de Landelijke Compostdag. Heeft u uw zakje al?”
“Nou, ik sta net in de rij bij de gemeentewerf om het af te halen. Ik heb zelf geen tuin, dat niet, maar ik heb er recht op he, dus.”
“Waarom heeft u er recht op?”
“Het is bedankcompost, omdat ik mijn gift- en mijn keukenafval altijd gescheiden aanlever. Weet u eigenlijk wel, meneer Bijlo, dat op 1 kilo keukenafval van mij een auto een kilometer kan rijden?”
“Ongelofelijk. Maar als de auto in kwestie lekker blijft stilstaan dan hoeft u uw afval niet te scheiden.”
“Nee, zo werkt het niet, het is bij wijze van spreken. Die cijfers zijn om het inzichtelijk te maken. Als wij allemaal ons keukenafval gescheiden zouden aanleveren dan kun je met de energie die daaruit gewonnen kan worden per jaar 3 miljoen 3-gangenmaaltijden bereiden. En met het keukenafval dat die 3 miljoen maaltijden opleveren, kunnen we weer energie genereren voor 2 miljoen maaltijden, maar dan hebben ze 2 gangen in plaats van 3.”

“Ben je dan klimaatneutraal aan het eten?”
“Ja, maar je komt er wel van aan. Je komt dan aan door het afval. Het jaar daarna bereid je dan 1 miljoen 1-gangenmaaltijden, daardoor val je weer af en het jaar daarna begin je weer van voren af aan. Het is een natuurlijke cyclus, het luistert heel nauw, maar als het werkt, heb je een uitstekende balans tussen afval en afvallen, tussen milieu en gewicht, tussen omgeving en innerlijke mens.”
“Maar wat gaat u doen met uw bedankcompost, u heeft geen tuin, zegt u.”
“Nee, ik heb een klein balkon op het noorden, ik heb geprobeerd of ik daar koolzaad kon kweken voor de olie, dat ik niet meer afhankelijk ben van de kapitalistische olie-gargische grootverdieners die onze aarde als een puist leegknijpen, maar dat werd niks, slechte kwaliteit olie was dat, mijn auto reed er alleen maar achteruit door, omdat het balkon op het noorden ligt, begrijpt u?”
“Jazeker, maar wat gaat u dan met de compost doen?”
“Opeten. Wist u dat een volwassen man op één zakje bedankcompost 74 Vierdaagse kan lopen, zonder blaren?”
Vincent Bijlo

Illustratie: Renée Gubbels

CANADA - VS

Bouw Keystone XL toch gestart

Lakota indianen blokkeerden in maart vrachtwagens die op weg waren naar de Canadese teerzan- den. De Lakota, die zich in 2007 onafhankelijk van de VS verklaarden, willen geen teerzandwagens op hun gebied. Lakota politie en militairen hebben de vrachtwagens terugbegeleid het gebied uit. Intussen is het bedrijf TransCanada, ondanks protesten, toch begonnen met de aanleg van de omstreden KeystoneXL pijpleiding. De pijp moet teerzandolie van Canada naar de Golf van Mexico transporteren. Er is nog geen vergunning voor een definitief tracé afgegeven. (Bronnen: Colorlines.com; HLN.be)

ALASKA

Shell naar de rechter om rechtszaak te voorkomen

Om te voorkomen dat milieuorganisaties naar de rechter stappen om proefboringen bij Alaska te verhinderen, is Shell in de VS zelf alvast naar de rechter gestapt. Het olie- bedrijf wil dat de rechter eventuele juridische stappen van een tiental ngo’s bij voorbaat niet-ontvankelijk verklaard. Shell probeert al jaren de proefboringen van de grond te krijgen, en in de drie ijsvrije maanden van deze zomer moet het dan eindelijk gebeuren. “We hebben er alle ver- trouwen in dat ons plan aan alle milieu- en veiligheidseisen voldoet”, zegt Marvin Odum van Shell in de VS. Hij hoopt dat de stap naar de rechter het juridische proces zal versnellen. Milieugroeperingen zijn tegen de olieboringen en stellen dat het noodplan bij lekkages niet voldoet. “Het plan is

gebaseerd op technologie die niet bestaat, en op het vertrouwen dat een lek zich niet zal voordoen”, vindt de advocaat van Oceana, een van de door Shell in de rechts- zaak genoemde organisaties. De kansen van Shell in deze zaak worden niet groot inge- schat. “De vraag is of ze een poot hebben om op te staan”, denkt een professor rechten aan de universiteit van Michigan. Vreemd genoeg heeft president Obama onlangs als groen licht gegeven voor de boringen. Amerikaanse media beschouwen het als een poging om critici vanuit de Republikeinse partij de mond te snoeren. Obama wordt er- van beschuldigd de olie-industrie dwars te zitten. Blijkbaar zit hij liever de milieubeweging dwars. (Bron: New York Times)

IRAK

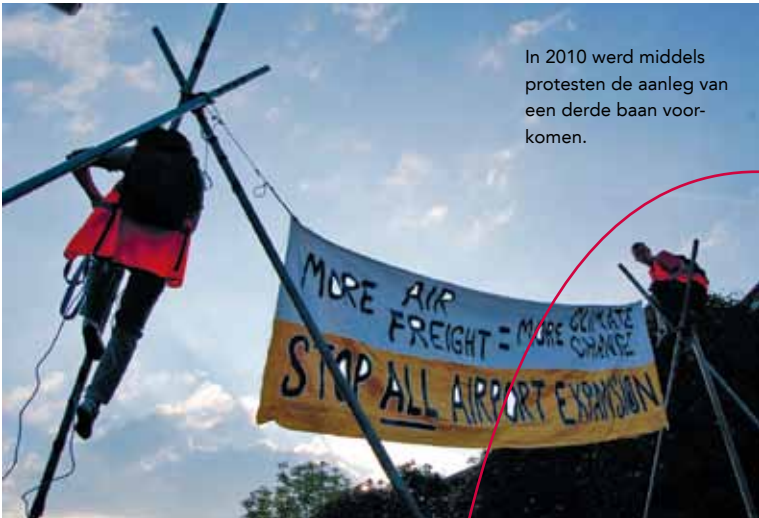
Waterafspraken met burenen blijven uit

Sinds 2003 probeert Irak tot overeen- stemming te komen met Turkije, Syrië en Iran over de verdeling van het water uit de Eufraat en de Tigris. Maar de burenen willen dat Irak eerst modernere irrigatie- technieken invoert. Dat zou al 3,6 miljard kuub water schelen, ook volgens de Irakese staatssecretaris voor landbouw.

Eind februari heeft Irak een overeen- komst met Iran getekend, om het water- overleg nieuw leven in te blazen. “De hoeveelheid water van de Eufraat en Tigris neemt almaar af door de vele dammen die Turkije en Syrië erin bou- wen”, stelt een vertegenwoordiger van de Irakese overheid. Volgens de VN is

het waterniveau in de beide rivieren afgenomen tot een derde van de norma- le capaciteit. Vanwege de watertekorten is het gebied dat voor de teelt van rijst, graan en groenten geschikt is de afge- lopen vijf jaar teruggelopen. (Bron: IRIN)

+++ **Azie:** capaciteit windenergie met 34 procent toegenomen naar 82 duizend Megawatt +++ **Honduras:** Parlementariër wil plastic op eilanden vervangen door afbreekbare materialen, zodat schildpadden niet meer in flessendoppen stikken +++ **Argentinië:** Droogte zorgt voor veel kleinere maïsogst en sojaogst +++ **Spanje:** ‘Grootschalige’ biobrandstofproductie op algenbasis laat straks vierhonderd auto’s rijden +++

CHINA

Gentech aan banden

De Chinese overheid bepaalt in een wets- voorstel dat belangrijke gewassen zoals rijst, maïs, soja en andere groenten en granen er vrij moeten blijven van genetische manipula- tie. Onderzoek, veldproeven, productie, verkoop, import en export van genetisch gemanipuleerde zaden wordt niet ver-

boden, maar wel drastisch beperkt. De aan- kondiging van de Chinese overheid komt na zeven jaar campagnevoeren tegen de komst van gentechrijst. Volgens een Greenpeace-onderzoek is in de afgelopen twintig jaar dertig keer meer geld geïnvesteerd in gentech dan in ecologische

opties wordt opgenomen. Een van de andere uitbrei- dingsopties is de aanleg van een nieuw vliegveld in de monding van de Theems. John Stewart van HACAN, de club van omwonenden van Heathrow, is niet onder de indruk: “BAA accep- teert gewoon niet dat de overheid de uitbreiding van Heathrow niet ziet zitten, zowel om milieu- als econo- mische overwegingen.” (Bron: Guardian)

RWANDA

Methaanel: vloek of zegen?

Diep onder het wateroppervlak van het Kivumeer, op de grens tussen Rwanda en de Democratische Republiek Congo, huist een vloek die een zegen moet worden. Door vulkanische activiteit groeit de hoeveel- heid methaan en kooldioxide die alleen door de druk van het water beneden wordt gehouden. Komen de gassen ongecontroleerd naar boven, dan kunnen explosies en verstikking het gevolg zijn. Zo vielen in 1986 in Kameroen 1700 slachtoffers toen een onzicht- bare wolk koolmonoxide uit het kleinere Nyos-meer over het land trok. De Rwandese overheid wil het Kivugas winnen voor energieopwekking. Alleen al de 55 miljard kubieke meter methaan zou voor de duur van zeventig jaar 400 megawatt aan elektriciteit kunnen opwekken. Voor het gasproject is een contract van 325 miljoen dollar gesloten met een Amerikaans energiebedrijf. Overbewoners van het Kivu-meer maken zich zorgen om de veiligheid. “Ze moeten wel steeds monsters

blijven nemen om de waterkwaliteit te testen”, vindt een van hen, Emile Mungarurire. “We waren blij van de plannen te horen”, zegt hij desalniettemin. “Elektriciteit is hier een schaars goed.” Waterkracht heeft in Rwanda te lijden onder teruglopende waterstanden in de meren. Nog geen 14 procent van de bevolking heeft toegang tot elek- triciteit. (Bron: AlertNet)

Nigeria: Chevron moet compensatie betalen voor gasexplosie in de staat Bayelsa +++ **Oeganda:** Bossen ten onder aan houtskoolproductie +++ **Swaziland:** Honderden dode vissen in rivier door giflozing suikerraffinaderij +++ **VS:** Obama: ‘Keuze tussen groei en milieu is een valse keuze’ +++ (Bronnen: EcoBusiness, Honduras News, M24, PlanetArk, AllAfrica, IRIN)

Jan Paul van Soest ziet met lede ogen hoe een coalitie van de fossiele industrie en neoliberale ideologen op een zeer effectieve manier de energietransitie saboteert. “Men denkt nu dat de markt het wel op gaat lossen. Daar is geen sprake van.” Tekst Freek Kallenberg Beeld Dinand van der Wal

“Het klimaatdebat is slim om zeep geholpen”

Van Soest is in de duurzaamheids-wereld geen onbekende. Al jaren is hij actief als adviseur, onderzoeker, schrijver, voorzitter en spreker. Zijn specialiteit is het, naar eigen zeggen, om complexe maatschappelijke onderhandelingsprocessen tot een oplossing brengen. Zo was hij onder meer betrokken bij de maatschappelijke dialoog over de af- en opvang van CO₂, hielp hij bij de totstandkoming van het convenant over de Waddenzee tussen mosselsector, natuurorganisaties en het ministerie van LNV, en zette hij de eerste stappen voor De Groene Zaak, een samenwerkingsverband van duurzame ondernemers.

Van Soest houdt kantoor in de voormalige schuur van zijn tot woonhuis verbouwde boerderij in het landelijke Klarenbeek bij Apeldoorn. Twee grote labradors springen vrolijk tegen me op als ik het erf betreed. Vanuit het raam van zijn kantoor kijkt Van

Soest uit over een kleine weide waarin paarden lopen. We nemen plaats aan de tafel waar maandelijks de leden van de De Gemeeynt bijeen komen, een coöperatie van zelfstandige adviseurs, denkers en ondernemers op het gebied van duurzame economie. “Het is een groep mensen die al regelmatig samenwerkten”, licht Van Soest toe. “Begin vorig jaar hebben we besloten onze samenwerking te formaliseren in een coöperatie. Op zoek naar een geschikte naam, kwamen we uit bij het oude Zuid-Nederlandse begrip ‘de gemeynt’, vergelijkbaar met het Engelse begrip *the commons*. Het geeft precies aan wat we willen en hoe we werken.”

In vroeger tijden stond een gemeynt voor de ‘woeste gronden’ oftewel de natuurlijke hulpbronnen van een gemeenschap die gezamenlijk werden beheerd. Alleen door samenwerking en gezamenlijke afspraken zijn die bronnen ook duurzaam te gebruiken. “De gebruikers van de gemeynt hadden

buiten de gemeynt hun eigen besognes, daarin waren zij wellicht zelfs elkaars concurrent”, benadrukt Van Soest. “Maar in de gemeynt werkten zij samen, want alleen door samenwerking konden de gebruiksmogelijkheden van de natuurlijke hulpbronnen ten volle worden benut. Dit zijn voor ons de basisbeginselen van een economie die ook op langere termijn houdbaar is. Samenwerking en afspraken zijn nodig om te zorgen dat er niet meer wordt geoogst dan de natuur aan kan. Juist dit laatste is nu precies wat de klimaatsceptici en de machten die zij dienen niet willen.”

Van Soest’s interesse in de werkwijze van deze klimaatsceptici is de reden van mijn bezoek. Enkele dagen eerder heeft staatssecretaris Atsma (Milieu) de klimaatsceptische journalist Marcel Crok aangesteld om in het vervolg de rapporten van het IPCC tegen het licht te houden. Na ‘Climategate’ wil het kabinet er naar eigen zeggen 100 procent zeker van kunnen zijn dat de rapporten van dit panel van de Verenigde Naties “deugen”. Crok dient er daarom op toe te zien dat voortaan ook de bevindingen van klimaatsceptici in de rapporten van het IPCC worden opgenomen.

“Ik wens hem veel succes”, zegt Van Soest. “In het publieke debat krijgen de sceptici veel aandacht, maar in het wetenschappelijke domein komen ze nauwelijks aan de bak. Fatsoenlijke wetenschappelijke artikelen van klimaatsceptici zijn moeilijk te vinden. Dat moet Crok nu gaan proberen. Diverse wetenschappers vinden zijn aanstelling een klap in het gezicht van de klimaatwetenschap. Ik zie dat toch wat anders. De aanleiding voor Crok’s aanstelling is een motie van het VVD-Kamerlid Neppérus, die op een dag uit het raam kijkt, constateert dat het sneeuwt in de winter en concludeert dat de *global warming* voorbij is. De motie eist dat ook sceptici bij het IPCC worden betrokken.”

Dat ook de oppositiepartijen voor deze motie hebben gestemd, geeft volgens hem aan hoe succesvol de fossiele industrie en een aantal Amerikaanse ‘zogenaamde’ onderzoeksinstituten er in zijn geslaagd het klimaatdebat te saboteren. “Maar gegeven die politieke situatie is het aanstellen van de redelijkste der sceptici, Marcel Crok, wel een goede zet”, aldus Van Soest.

In het najaar hoopt hij een boek te publiceren waarin hij deze sabotage van het klimaatdebat gedetailleerd blootlegt. In het eind vorig jaar verschenen essay *Klompjes in de machine*, geschreven in opdracht van de Raad Leefomgeving en Infrastructuur,

schetst hij al de contouren van deze zeer succesvolle lobbystrategie.

Kern hiervan is twijfel zaaien bij onderwerpen waarvan de wetenschap een tamelijk eenduidig beeld begint te vormen. Met behulp van (voormalige) hoogleraren en wetenschappers – die bij nader onderzoek maar zelden klimaatwetenschappelijke publicaties op hun naam hebben staan – verbonden aan ‘denktanks’ als het Heartland Institute en het Cato Institute, wordt het beeld gecreëerd dat de klimaatwetenschap er nog lang niet uit is. Belangrijke media zoals *Fox News* en *The Wall Street Journal* herhalen die boodschap, die vervolgens via een goed georganiseerd netwerk van blogs, websites en andere ‘echokamers’ eindeloos wordt herhaald.

Van Soest: “Door herhaling wordt in de perceptie zelfs de grootse leugen uiteindelijk waar. Deze leugen speelt vervolgens een grote rol in het politieke debat. Het is een zeer effectieve strategie die voor het eerst door de tabaksindustrie is gebruikt om de relatie tussen roken en schade aan de gezondheid te ontkrachten. Hij is herhaald bij de discussie over de relatie tussen CFK’s en het gat in de ozonlaag, zwavel- en stikstofoxiden en verzuring en sinds een jaar of vijftien dus ook in het klimaatdebat.”

Wat is het belang van deze klimaatsceptici, instituten en media. Worden ze goed betaald door de fossiele industrie?

“Dat is niet precies te zeggen. De herkomst van het geld van deze instituten is door een ingewikkelde structuur van stichtingen vaak zeer ondoorzichtig. Veel notoire sceptici zijn in de eerste plaats conservatieve neoliberale ideologen. Ze hebben een enorme afkeer van overheidsingrijpen in de vrije markt. Bij een aantal speelt ook hun streng christelijke achtergrond mee. Ingrijpen in de vrije markt verstoort de natuurlijke ontwikkeling zoals die door God bedoeld is. De vrije markt is plan Gods.”

“Klimaatbeleid is een politieke keus, geen wetenschappelijke”

→ **Maar deze conservatieve neoliberale ideologie komt een groot aantal bedrijven wel heel goed uit. Onlangs kwam het Heartland Institute in opspraak omdat uit e-mails bleek dat het gesponsord wordt door grote bedrijven. Er zitten dus wel degelijk machtige en kapitaalkrachtige belangen achter.**

“Natuurlijk zijn er gevestigde belangen die bereid zijn dit soort mensen van de benodigde middelen te voorzien zodat ze meer richtbaarheid kunnen geven aan dit soort ideeën. Maar een Nederlandse scepticus als Hans Labohm is echt geen lobbyist die stinkend rijk wordt van zijn blogteksten. Hij is meer een libertair en ook wel querulant. Wel heeft hij connecties met enkele van die Amerikaanse instituten en de Europese dependances daarvan. Die instituten snuffelen goed rond naar mensen, wetenschappers liefst, die hun verhaal graag rondbazuinen. Maar ik heb geen aanwijzingen dat iemand als Labohm wordt betaald door de fossiele industrie. Dat is juist kenmerkend voor het succes van deze strategie: voor een appel en een ei kun je een hele effectieve anti-lobby plegen! Door er voor te zorgen dat een hele serie hoogleraren, wetenschappers en journalisten bereid zijn jouw verhaal steeds maar weer te herhalen, kun je een hele hoop spaken tussen de wielen steken.”

Ook de fossiele industrie wordt gesteund door de overheid. Dat is volgens deze neoliberale ideologen toch eveneens ongewenst?

“Ja, dat zou zo moeten zijn. Maar het is een samenspel van ideologie en belangen. Hans Labohm vindt waarschijnlijk ook dat de fossiele industrie geen subsidie moet krijgen. De kern van het denken van veel klimaatsceptici is echter dat de klimaatwetenschap niet kán deugen omdat de consequentie van de stelling dat menselijk handelen leidt tot klimaatverandering is dat de overheid moet

ingrijpen in de energiemarkt. Dat is onacceptabel en daarom deugt de wetenschap niet. Het is hun ideologische overtuiging.”

Is het klimaatdebat daardoor niet te winnen?

“Dat wordt heel moeilijk. De PVV, die deze Amerikaanse lobbystrategie heel goed heeft bestudeerd, lapt wetenschappelijke conclusies gewoon aan haar laars. VVD-ers als Népérus eveneens. Zij bedrijven een soort ‘fact-free politics’ en zeggen dat wetenschappers ook maar een belang dienen. Wetenschap is ook een ‘mening’. Dat is een heel kwalijke ontwikkeling die we snel moeten keren.”

Hoe?

Ten eerste door het politieke debat los te koppelen van het wetenschappelijke debat. Politici mogen van alles vinden van wetenschappelijke conclusies, maar ze kunnen niet de wetenschappelijke bevindingen zelf in twijfel trekken. Het is legitiem om te zeggen: ik heb kennis genomen van de wetenschappelijke inzichten over klimaatverandering, maar ik vind niettemin dat we niks hoeven ondernemen om deze tegen te gaan. Omdat het te duur is bijvoorbeeld, of omdat we liever wachten totdat anderen het voor ons oplossen. Dat kan, maar stel als politicus niet de wetenschappelijke bevindingen zelf ter discussie.”

De bevindingen van het IPCC leiden niet automatisch tot klimaatbeleid?

“Nee, je hoeft niet over te schakelen op duurzame energie omdat de aarde opwarmt. Je kan ook redeneren, we nemen gewoon de gok en zien wel wanneer het zover is. Dat is een politieke keus. Voorstanders van klimaatbeleid, inclusief de milieubeweging, zijn overigens mede debet aan de aanvallen op het IPCC. Zij hebben lange tijd alles wat dit VN-panel zegt tot wet verheven. Mede daarom hebben de tegenstanders van

Biografie

Geboren: 1955, Deventer.

Opleiding: Milieuhygiëne aan de Wageningen Universiteit.

Werk: was onder meer directeur van CE Delft en lid van de Algemene Energieraad. Is programmamanager van Energie Dialoog Nederland, voorzitter van de Gelderse Natuur- en Milieufederatie, runt daarnaast zijn bedrijf Advies voor Duurzaamheid en is lid van coöperatie De Gemeynt.

Woont: in Klarenbeek. Getrouwd.

Web: www.gemeynt.nl

klimaatbeleid ervoor gekozen het IPCC zelf aan te vallen. Hier moeten we snel van af. Klimaatbeleid is een politieke keus, geen wetenschappelijke.

Daarnaast moeten we wel blijven communiceren wat de daadwerkelijke feiten zijn in de wetenschap. Laat van je horen beste wetenschappers! Mijn stelling is dat het IPCC-rapport uit 2007 de klimaatveranderingen eerder onderschat dan overschat. De gevolgen van de klimaatverandering zullen waarschijnlijk nog veel ingrijpender zijn. Dit zit ook bij de milieubeweging nog niet voldoende tussen de oren. We zijn ons niet van de ernst van situatie bewust.”

Heeft deze beweging zich ook laten meevoeren door de klimaatsceptici?

“Gedeeltelijk wel. Daar heerst nu ook de teneur dat we het niet meer moeten hebben over problemen, maar over de economische kansen die de omslag naar een duurzamere energievoorziening biedt. Zo ga je mee in het frame van de sceptici, in het neo-liberale vertoog dat zegt dat de markt het wel oplost. Die wijzen dan naar het succes van Urgenda en al die leuke lokale energie-initiatieven en zeggen: ‘Kijk maar, er gebeurt genoeg, die burger doet het zelf al allemaal. Er is geen overheidssturing nodig.’”

De energietransitie gaat niet lukken op die manier?

“Natuurlijk niet! Geen sprake van. Het is toch ondenkbaar dat door al die, overigens

“Het klimaatgedoe is uiteindelijk toch heel bedreigend voor onze levensstijl. Daar willen we liever niet teveel van weten.”

prachtige en bewonderenswaardige, lokale initiatieven de emissies in veertig jaar met 80 tot 90 procent dalen zodat we de temperatuurstijging onder de twee graden Celsius houden. Dat is onbestaanbaar. Dat kan alleen maar door technologische verbeteringen en gewijzigde sociale patronen die afgedwongen worden door collectieve plafonds aan de CO₂-huishouding. Dit vraagt om bindende afspraken op nationaal en supranationaal niveau, niet alleen om eigen initiatief.”

Zelfs de milieubeweging lijkt momenteel geen prioriteit te geven aan bindende afspraken.

“Nee, veel milieuorganisaties kiezen nu een soort Urgenda-achtige benadering: het stimuleren van dit, bevorderen van dat, elektrisch rijden, spaarlampen... Dat is niet slecht, maar een of twee organisaties die dat doen lijkt me wel genoeg. Waar is de klasieke lobby gebleven? Waar is de machtsvorming? Zeker het koplopende deel van het bedrijfsleven kan wel wat medestanders gebruiken. Pressie, lobby. Voor steviger overheidsbeleid voor duurzaamheid. Als de milieubeweging dat laat versloffen, baart dat me zorgen.”

U stelt in uw essay dat het energiedebat met verkeerde argumenten wordt gevoerd. Het argument dat de fossiele brandstoffen opraken klopt volgens u niet.

“Ja, daar ben ik het fundamenteel mee oneens. Als je olie niet meer of moeilijk kunt winnen, stap je toch over op kolen. Die kun je ook raffineren tot gas of vloeistof. Als je je niks hoeft aan te trekken van het klimaat-

probleem kun je nog voor een paar honderd jaar kolen winnen. Daarnaast zijn er enorme voorraden onconventionele olie, denk aan de teerzanden. Ook hiervoor geldt: als je die zonder klimaatgevolgen kunt winnen, is er nog voor decennia genoeg olie. De onconventionele gasvoorraden zijn volgens de laatste schattingen nog voor 250 jaar genoeg. Als dat het enige probleem is, hoeft je je om de voorraden niet druk te maken. Het is misschien wat duurder, maar ik verwacht dat de prijs door technologische vernieuwingen zo rond de 100 dollar per vat zal blijven schommelen. Daar kun je prima mee uit de voeten.”

Ook het argument dat we moeten omschakelen naar duurzame energie omdat we anders afhankelijk blijven van energie uit politiek instabiele regio's klopt niet?

“Nee, de grote onconventionele voorraden fossiele brandstoffen liggen in China, Australië, Canada. Gas en biobrandstoffen zijn ook wereldwijd winbaar. Dus daar zie ik geen enkel probleem.”

Dan is klimaatverandering het belangrijkste argument om over te schakelen naar duurzame energie. Tegelijkertijd is dat het meest ideologisch beladen.

“Ja, voilà, en niet voor niks! Dat is het resultaat van een bewuste politieke strategie. De oliesector kan prima leven met moeilijk winbare voorraden, geo-politieke problemen of de concurrentie van kleinschalige energie-initiatieven. Ze krijgen pas een probleem, als er een stevig wereldwijd klimaatbeleid komt dat werkelijke grenzen stelt aan

de uitstoot van broeikasgassen. Dus daartegen is het verzet gericht. Hoe? Door de basis van het klimaatbeleid zelf ter discussie te stellen. Dat is ze uitstekend gelukt.”

Waarom krijgen deze klimaatsceptici zoveel aandacht in de media?

“Ja, het is verbazingwekkend. Niet alleen *Elsevier* en *de Telegraaf*, maar ook *de Volkskrant* neemt zonder te checken of de feiten kloppen opinie-artikelen van klimaatsceptici over uit *The Wallstreet Journal*. Blijkbaar is dit soort controverse interessant, ook als het volstrekt onzin is. De media hebben een merkwaardig idee van hoor en wederhoor op onderwerpen waarvan men niet in de smiezen heeft dat de wetenschappelijke discussie behoorlijk is uitgekristalliseerd. Als er een nieuwe vinding is op medisch gebied, is er geen redacteur die denkt, we moeten ook Jomanda bellen wat zij er van vindt, maar bij klimaat is dat wel het geval.”

Controverse alleen is niet genoeg. Climate-gate kreeg enorm veel aandacht, maar Heartlandgate was na twee dagen al uit de kolommen van kranten verdwenen.

“Er is een schitterende cartoon die dit duidelijk maakt. Daarop zie je twee bioscopen, voor de een staat een enorme rij, voor de andere niet. In de bioscoop waarvoor niemand staat draait *An inconvenient truth*, daar waar een enorme rij staat draait *A reassuring lie*. Het klimaatgedoe is uiteindelijk toch heel bedreigend voor onze levensstijl, voor de economische ontwikkeling zoals we die kennen. Daar willen we liever niet teveel van weten.” □

“Als er een nieuwe vinding is op medisch gebied, is er geen redacteur die denkt, we moeten ook Jomanda bellen wat zij er van vindt, maar bij klimaat is dat wel het geval.”

In een oude boerderij aan de Bloemberg in het Drentse Veeningen wonen Albert Schoppink en Jan Dielissen. In de tuin pikt een bonte specht uit een pot pindakaas die aan de boom hangt. In de woonkamer, met weids uitzicht op het Reestland, vertellen de twee mannen over hun kennis-making met de bollenteelt. De boerderij van Schoppink en Dielissen wordt aan drie kanten omklemd door een perceel, waar dit jaar voor het eerst bollen worden geteeld: gladiolen. In november bewerkte de boer de grond met *monam (clean start) sodium*. “Dat weet ik zo precies”, vertelt Schoppink, “omdat drie dagen lang grote blauwe vaten langs de kant van de weg stonden.” Dielissen: “Met van

die verschrikkelijke waarschuwingsstickers erop met dooie vissen, dooie bomen. Toen dachten we: wat gaat hier gebeuren?” “De aaltjes moeten dood; er mag geen leven meer in de grond zitten”, weet Schoppink inmiddels. In de week nadat de boer zijn land had bewerkt – dagenlang hing er mist over het land – was Schoppink twee dagen in de tuin aan de slag om een boom aan stukken te zagen. Hij kreeg last van een brandende keel, brandende tong en brandende longen. “Ik loop nu bij een longarts. Volgende week krijg ik de uitslag van het onderzoek.” Sinds die week wordt hij geplaagd door een permanente prikkelhoest. “En ik ben kortademig.” Ook het buurmeisje van twaalf kreeg opeens klach-

ten, vertelt Dielissen. Na een bloedonderzoek bleek ze een luchtweginfectie te hebben. “Dat is toch wel heel toevallig.” Voor Schoppink is het zo klaar als een klontje: het landbouwgif heeft zijn gezondheid aangetast, vooral omdat het spul, dat wekenlang uitdamppt, zich aan de mist hechtte en zo in de lucht bleef zweven, die hij vervolgens inademde. “En er is niemand die je komt waarschuwen.” Vervolgens vertelt de Drent een klassiek van-het-kastje-naar-de-muurverhaal. Hij belde de bollenteler, kreeg diens vrouw aan de lijn, die de boer zelf niet aan de lijn wilde geven. Hij belde de gemeente (De Wolde), die stelde dat het een zaak voor burgers onderling was en later doorverwees naar de AID. Hij belde

een AID-inspecteur die niet wilde vertellen of de boer de verplichte melding had gedaan van het spuiten. “Toen heb ik zijn baas gebeld en gezegd dat ik het raar vond dat ik van de verantwoordelijke controlerende instantie geen antwoorden kreeg op mijn vraag.” Het hele relaas heeft hij onlangs verteld op een bijeenkomst van de Gezondheidsraad over het effect van bestrijdingsmiddelen op omwonenden van bollenteelt.

Onzekerheid

Hoogleraar toxicologie Martin van den Berg van de Universiteit Utrecht kent het probleem. In een uitzending van *Zembla* vorig jaar liet hij zich er kritisch over uit. “De hele situatie wordt geregeerd door onzekerheid”,

zegt hij op zijn werkkamer aan de Universiteit Utrecht. Hij legt uit: bij intensief gebruik van bestrijdingsmiddelen op landbouwbedrijven houden normen wel rekening met de boer en passanten, maar niet met omwonenden. “Modellen lijken onvoldoende ontwikkeld om risico’s van omwonenden in te schatten. Soms wordt maar één keer per jaar gespoten, maar bij de lelieteelt bijvoorbeeld is er ontzettend frequent gebruik van bestrijdingsmiddelen. Daar komen ze steeds weer langs met een mix van stoffen. Dan wordt er veel gespoten en de vraag is: hoe verwaait het? Wat krijgen kinderen die in de tuin spelen binnen? Er ontbreekt op dat punt alle informatie.” “In nieuwbouwwijken vlakbij landbouw- →

Bestrijdingsmiddelen zijn overal. Op het platteland brengt vooral de bollenteelt onrust teweeg, in de winkel blijken groente en fruit restanten te bevatten. Tekst Harry Perrée Beeld istockphoto

Hoe giftig is gif?

→ gebieden leven veel jonge kinderen. Daar moet op heel korte termijn duidelijkheid over komen. Dit speelde vorig jaar januari.” Inmiddels heeft de overheid weer een groeiseizoen voorbij laten gaan, aldus Van den Berg, die in de commissie van de Gezondheidsraad zit die dit onderzoekt. Eind dit jaar volgt het advies. Maar al in september jongstleden heeft de Gezondheidsraad een vooradvies aan de staatssecretaris gestuurd. “De overheid had de commissie kunnen helpen als ze dit voorjaar al was gestart met blootstellingsmetingen. Want dan kun je de blootstelling zetten naast de informatie over de toxicologie van die stoffen. Nu missen we weer een groeiseizoen.”

Groente en fruit

De donkere gifwolk boven de bollenteelt lijkt bij de teelt van groente en fruit afwezig. Niet vreemd, want groente en fruit zijn, in tegenstelling tot bloembollen, bedoeld om op te eten. Voedselveiligheid staat voorop. Daarmee gaat het steeds beter, stelt het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) gerust in het *Deelrapport Voed-*

selveiligheid (Evaluatie van de nota Duurzame Gewasbescherming, 2012). De onderzoekers keken naar de voedselmonsters die de inspecteurs van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) jaarlijks nemen. Tussen 2003 en 2010 daalde het aantal monsters met te veel resten bestrijdingsmiddelen met 70 procent. Door strengere eisen van supermarkten zijn telers zorgvuldiger met bestrijdingsmiddelen, zo verklaren de onderzoekers. Ook weten ze steeds meer over de bestrijding van ziekten en plagen. Dat is geen garantie dat alles goed gaat, menen Foodwatch, Natuur & Milieu en Milieudefensie. Voor de Weet-Wat-Je-Eetcampagne publiceren zij de Gifmeter, een rang-

lijst van supermarkten die groente en fruit verkopen die nog resten bestrijdingsmiddelen bevatten. Bij de laatste Gifmeter (op basis van steekproeven uit 2010) stuwde een kilo andijvie met resten lambda-cyhalothrin Albert Heijn naar de eerste plaats. Onder aan de ranglijst (beste score dus) stond Plus. Gaat een verstandige consument met dit lijstje in de hand boodschappen doen of hoeft hij zich hoe dan ook niet druk te maken over de voedselveiligheid in ons land?

Bovenwettelijke eisen

Lastig, lastig, al is het alleen maar omdat veiligheid ook een kwestie van smaak is. Van de steekproef van 4.277 monsters in de laatste Gifmeter, bevatten er 2.694 (63 procent) resten bestrijdingsmiddel; 342 monsters (8 procent) bevatten meer bestrijdingsmiddel dan de wettelijke norm toelaat. Van gezondheidsrisico's was slechts sprake in veertien

gevallen (0,3 procent). Je kunt natuurlijk ook zeggen: in maar liefst veertien gevallen was er sprake van gezondheidsrisico's! Daarbij sprongen exotische producten er als grootste boosdoeners uit met kousenband, sopropo, pitaya, lauki en Chinese broccoli. In het mandje producten met gezondheidsrisico's zaten verder druiven, aardbeien, appels, andijvie en basilicum. Het valt op dat supermarkten een stuk beter scoren dan toko's, markten, groenten- en fruitwinkels en kleine zelfstandige supermarkten. Supermarkten overschreden in 2 procent van de metingen de wet, andere winkels scoorden 11 procent. Is dat nou veel of weinig? In elk geval zo veel mogelijk, want de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA), die de monsters nam, ging op zoek naar de meest risicovolle producten en kanalen en vond dus ook eerder de probleemgevallen. Juist die gevallen moet je naar buiten brengen om voedsel zo gifvrij mogelijk te maken, volgens de Weet-wat-je-eetcampagne. “Supermarkten zijn heel gevoelig voor wensen van klanten en voor onze uitingen van Weet-Wat-Je-Eet. Daarom zijn zij de eisen aan hun leveranciers aan het opschroeven”, zegt Klaas Breunissen van Milieudefensie. AH-woordvoerster Rianne van der Sar zegt niet te weten dat AH boven aan de Gifmeter staat. “Wij willen voldoen aan, nou ‘willen’...: wij voldoen aan wet- en regelgeving. Daarvoor hebben wij sinds 2010 een bestrijdingsmiddelenprotocol en afspraken met onze leveranciers.” Bovendien heeft AH, net

Bayer moet gifdossier blootgeven

Voordat een fabrikant zijn bestrijdingsmiddel mag verkopen in Nederland beoordeelt het College Toelating Gewasbeschermingsmiddelen (CTGB) of dat mag. Daarvoor moet de fabrikant informatie en onderzoeksresultaten aanleveren over het risico van de stof. Bij het besluit dat het CTGB neemt, blijven de onderliggende onderzoeken geheim. Dat gaat mogelijk veranderen. Zes jaar geleden stapte de milieubeweging naar de rechter om een dossier van fabrikant Bayer boven tafel te krij-

gen. In januari bepaalde de rechter dat het dossier over propamocarb in sla publiek beschikbaar moet zijn. Een precedent? Bayer houdt het erop dat de rechter “zich niet in algemene zin (heeft) uitgelaten over de openbaarheid van middelendossiers.” Klaas Breunissen van Milieudefensie verwacht dat nu meer dossiers volgen. Gelukkig maar, vindt hij. “Rapporten worden nu gemaakt in opdracht van bijvoorbeeld Bayer. Die heeft een belang bij toelating. Daarom is het goed als het rapport ook getoetst wordt door onafhankelijke deskundigen.”

“De Nederlands geteelde groente en fruit is het schoonst van heel Europa”

als een aantal andere supermarkten, bovenwettelijke eisen gesteld aan haar leveranciers. AH-leveranciers moeten 50 procent onder de Maximale Residu Limiet (MRL) blijven. Zo mag een kilo appels volgens de MRL niet meer dan 0,3 milligram chromafenozide bevatten. Om maar eens wat te noemen. Er zijn talloze MRL's die talloze productgifcombinaties omvatten.

Biologische middelen

Beperk het gifgebruik, zo leert Klaas Meijaard in zijn cursussen bestrijdingsmiddelengebruik. “De Nederlands geteelde groente en fruit is het schoonst van heel Europa. Kwekers hebben heel aardig in de gaten hoe ze met residuen moeten omgaan”, meent Meijaard, die op scholen komt en bij boeren en tuinders. “Ze gebruiken steeds meer biologische preparaten en kruiden.” Boeren en tuinders zijn verplicht zich periodiek bij te scholen in het werken met bestrijdingsmiddelen. Dat doen ze meestal bij de bestrijdingsmiddelenindustrie, aldus Meijaard. De laatste twee jaar huren steeds meer clubjes van boeren en tuinders hem in. “Die zeggen: wij willen het wel eens horen van een onafhankelijke.” Hoewel de Nederlandse boeren het goed doen, maakt Meijaard zich druk om residuen. “Een Amerikaanse studie toonde vorig jaar aan dat er schade is voor het ongeboren kind. Dat werpt een heel ander licht op de residuproblematiek. Je moet niet praten over een maximale residulimiet, maar streven naar de nul”, vindt de cursusleider, die ook lid is van Milieudefensie. “Als ik mijn gehoor voorhoud dat er schade is aan het ongeboren kind, dan zeggen ze: ‘dat wist ik niet.’ Die kennis motiveert boeren om het

anders te doen, meent hij. “De voormannen van de sector spreken anders dan de individuele tuinders. Als je het uitlegt, zonder commerciële bedoelingen, dan willen ze best anders spuiten. Maar mensen die steeds geïnformeerd zijn door de industrie, die vinden dat allemaal lariekoek. Handelaren roepen allemaal dat ze zo goed zijn voor het milieu, maar het gaat hun om de omzet.” Wat ook al niet helpt bij temperen van het gifgebruik is dat tuinders over twee jaar mogelijk niet meer zomaar mogen grijpen naar huismiddeltjes als bier tegen slakken, spiritus tegen luis of zeep om zaden te wassen. De Europese Commissie vindt dat dit bestrijdingsmiddelen zijn en deze dus de lange en kostbare procedure van bestrijdingsmiddel moeten doorlopen. Dat lijkt goed nieuws voor de producenten van chemische bestrijdingsmiddelen. Die streven nu eenmaal naar winst, en dus niet naar een lager bestrijdingsmiddelengebruik. “Er (is) geen bewijs dat het verlagen van de residuen onder de wettelijke norm het voedsel ook veiliger maakt”, schrijft bestrijdingsmiddelenfabrikant Bayer op zijn website. Zoals ook: “Jaar na jaar tonen de resultaten van het Europese residucontroleprogramma dat er geen consumenten zijn – van welk geslacht of leeftijd dan ook – die worden blootgesteld aan waarden die hun gezondheid kunnen schaden.” Op dat laatste is iets af te dingen, blijkt uit het RIVM-rapport *Revision of Dutch dietary risk assessment models for pesticide authorisation purposes* uit 2010. Nieuwe rekenmodellen leren dat Nederlanders via voeding mogelijk meer gewasbeschermingsmiddelen binnenkrijgen dan tot dan toe gedacht. “Hierdoor kan het mogelijk zijn dat Europese normen

Gewasbescherming of landbouwgif?

“Het woord gif gebruiken is de sector om zeep helpen”, vonden de mensen uit de landbouwsector tijdens het AGF-debat op 5 januari. Klaas Breunissen van Milieudefensie ging er in debat met Michaël van Duijnhoven van N&S Quality Consultants over bestrijdingsmiddelen op aardappels, groenten en fruit.

Breunissen vindt het juist belangrijk om de term ‘gif’ te gebruiken om te tonen dat het gevaarlijk is – Milieudefensie noemt haar ranglijst dan ook de ‘Gifwijzer’.

De sector spreekt liever van ‘gewasbeschermingsmiddelen’ en vindt dat mensen niet bang gemaakt moeten worden om groenten en fruit te consumeren.

→ voor maximaal toelaatbare hoeveelheden gewasbeschermingsmiddelen (MRL's) naar beneden moeten worden bijgesteld”, schrijven de onderzoekers.

Liefhebbersconsumptie

“Gewasbeschermingsmiddelen zijn niet altijd veilig”, stelt René Houkema, die in opdracht van Weet-Wat-Je-Eet de steekproef van de NVWA heeft geanalyseerd en de Gifmeter heeft opgesteld. De voedselnormen zijn gemaakt op basis van toxicologische normen die aangeven hoeveel gifstof een mens zonder risico kan verdragen. “Toxicologisch grenswaarden worden soms aangepast”, legt Houkema uit. “Eerst werd bijvoorbeeld alleen naar kankerverwekkende eigenschappen gekeken, nu ook naar hormoonverstoring, en dan blijken foetus en opgroeiende kinderen opeens wel gevoelig. Sommige MRL's blijken dan in één keer niet veilig meer. Weet-Wat-Je-Eet zegt: zodra er nieuwe informatie is over giftigheid van een stof, moet de MRL opnieuw bekeken worden.”

Die nieuwe informatie is er: het genoemde RIVM-rapport bevat nieuwe gegevens over hoeveel kinderen (de gevoeligste groep) binnen krijgen van bepaalde soorten groente en fruit, als ze zich helemaal volproppen met die fruitsoort, de zogenaamde liefhebbersconsumptie. De onderzoekers rekenden voor zestien bestrijdingsmiddelen de consumptie uit. Die kan een acuut gezondheidsrisico veroorzaken, zegt Houkema. “En dit is alleen een steekproef. De overheid laat na dit structureel te onderzoeken.” Nieuwe

consumptiegegevens leiden namelijk tot andere blootstelling en dat vraagt mogelijk om aanpassing van de voedselnormen.

Combinatietoxicologie

Oftewel: de dosis maakt het gif, zoals toxicoloog Van den Berg het omschrijft. Zijn zorgen beperken zich tot de bollenteelt. “Als het gaat om aardappels, groenten en fruit ... daar zijn in Nederland gewoon goede regels voor spuiten. Het (bestrijdingsmiddel) verdampt, breekt af door zonlicht, breekt af door water. Kijk, als een boer zijn groente of fruit te vroeg op de markt brengt, dus binnen de wachttijd (voordat biocide voldoende is afgebroken, h.p.), is dat illegaal.” Daarnaast zet hij vraagtekens bij de kwaliteit van groente en fruit uit het buitenland en bij producten die bewerkt zijn met een combinatie van *organofosfaten* en *carbamaten*. “RIVM-onderzoekers en Deense onderzoekers concluderen dat je risico's voor de meest gevoelige bevolkingsgroep niet kunt uitsluiten.”

Toch is hij daarmee behoudender dan de milieubeweging. Die vindt dat je bij nieuwe voedselnormen rekening moet houden met

combinatietoxicologie: gifstoffen kunnen elkaars effect versterken (synergie). Van den Berg vindt die opvatting “enorm speculatief. Ik werk nu al 20 jaar aan mengseltoxiciteit en synergisme is ontzettend zeldzaam.” Optellen van effecten kan bij bepaalde groepen van stoffen wel, vermenigvuldigen niet. Als onderzoekers al eens een gecombineerd effect meten, dan is dat effect zeer laag. “Dat is geen synergisme, maar het zit in de ruis. Realistische toxicologen zijn pas onder de indruk als er een factor 5 tot 10 versterking optreedt. Misschien luistert de milieubeweging te sterk naar wetenschappers die het voorzorgsprincipe aanhangen”, meent de toxicoloog. “Dat vind ik vreemd”, reageert Houkema. Hij voert een onderzoek onder muizen op. Daarbij leiden de stoffen *maneb* en *paraquat*, die afzonderlijk geen toxische effecten hebben op de proefdiermuizen, in combinatie tot parkinsonverschijnselen.

Terug naar Veeningen, waar Albert Schoppink en Jan Dielessen inmiddels hun eerste gesprek met de boer hebben gehad. Die heeft hen een lijstje gegeven met alle andere bestrijdingsmiddelen die hij vanaf maart op het perceel gebruikt. “De boer zegt: het is geen suikerwater”, lacht Schoppink. Alsof hij dat niet al lang wist. Toch heeft hij niks tegen de boer, benadrukt hij. “Nogmaals: we willen het wel graag positief houden, want we willen hier met z'n allen blijven wonen.” □

“Handelaren roepen allemaal dat ze zo goed zijn voor het milieu, maar het gaat hun om de omzet”

Jeroen Haringman, 36

Blog: www.solarwebsite.nl

Waarover: duurzame energie, met name zonne-energie

Followers: 9000 per maand

Technische duurzaamheid, dat boeit Jeroen vooral. “Zonnepanelen, elektrisch transport, windturbines.” Sinds 2006 beschrijft hij zijn ervaringen met zonnepanelen en energiebesparing op www.solarwebsite.nl. Inmiddels levert zijn flink uitgedijde installatie meer energie dan zijn huishouden verbruikt. Het kopen, aanleggen en gebruiken van bijvoorbeeld zonnepanelen wordt in detail beschreven en daarmee concreet. “Eigenlijk wil ik gewoon het goede voorbeeld geven. Laten zien: je kunt betrekkelijk eenvoudig je spouwmuur isoleren, het kost niet zoveel, je gasrekening gaat omlaag. Ik vind het leuk om het uit te zoeken en te beschrijven en in mijn achterhoofd denk ik: hopelijk doen mijn lezers dit ook.”

“Als ik iets wil weten zoek ik dat tot op de bodem uit.” Bijvoorbeeld wat zuiniger is: water koken met een waterkoker of een fluitketel. “Ik onderzoek het extra grondig, want ik wil absoluut geen onzin schrijven. Is er geen eensluidend antwoord, dan beschrijf ik dat ook. Ik probeer alles met een open blik te benaderen.” Techniek ziet hij gedeeltelijk als sleutel voor een duurzame toekomst. “Maar zonder gedragsaanpassing lukt het niet. Tegen de energieverkwisting van nu kun je niet genoeg windturbines en zonnepanelen op bouwen.”

Zelf eet hij vlees en gaat hij sporadisch op vliegvakantie. “Ik zou graag honderd procent duurzaam zijn, maar dan kom je in een plaggenhutje op de hei terecht. Dat is niet de boodschap waarmee je duurzaamheid moet verkopen. Vaak hoeft je helemaal niet zoveel te laten, je moet dingen gewoon anders inrichten.” Volgende ambitie? “Werken in de duurzame branche en natuurlijk stijgende bezoekersaantallen van mijn blog.”

“Ik probeer alles met een open blik te benaderen”

Schaduw over Japan

Een verlaten auto staat aan de kant van de weg in het dorp Tsushima, in het met radioactiviteit besmette gebied rond Fukushima. Geëvacueerden kunnen geen parkeerruimte betalen waar ze verblijven. In deze straat is het stralingsniveau 8,9 microsievert per uur, 110 keer meer dan de gebruikelijke 0,08.

Fukushima, een regio getroffen door een onzichtbare ramp. Hoe vergaat het de mensen en het landschap, een jaar later?

Tekst **Annemarie Opmeer** Beeld **Robert Knoth**

“Hoe het was om daar te zijn? Tsja, ik doe dit soort werk natuurlijk al twintig jaar, je kunt bijna zeggen dat het dagelijkse routine is geworden.” Sommigen zullen fotograaf Robert Knoth vooral kennen van zijn indringende portretten van mensen die moeten leven met de gevolgen van kernrampen in Rusland. Maar hij heeft alles wel meegemaakt, beschietingen, woedende menigtes, en hij is meervoudig winnaar van de Zilveren Camera en World Press Photo Award. Wie beter kan er dan afreizen naar Japan? Voor Greenpeace documenteerde Robert Knoth samen met journaliste Antoinette de Jong de gevolgen van de kernramp in Fukushima, nu een jaar geleden, in een serie getiteld *Shadowlands*. “Het was daar zo ontstellend mooi, raar genoeg”, zegt Knoth over zijn vijf weken die hij af en aan in de regio Fukushima doorbracht. “Het raakte me dat mensen in het gebied nog leven zoals ze al honderden, misschien duizenden jaren leven. Ze zijn verbonden met het landschap. Mevrouw Ikeda, een van de geëvacueerde mensen die ik sprak, woonde in een boerderij in een gebied waar haar familie al negen generaties lang boert. Die mensen zitten nu in de grote stad, in Fukushima city in een klein appartementje met hun kinderen, misschien wel voor de rest van hun leven.”

Stress

De ramp heeft heel veel overhoop gehaald, meer dan we er hier van mee- ➔

Biologische boeren van de zesde generatie Tatsuko en Shin Ogawara hadden na Tjernobyl een stralingsmeter gekocht. Vier dagen na de aardbeving ging die af en stopte niet meer. Ondanks de besmetting zijn Shin en zijn moeder teruggekeerd om hun dieren te voeren. Hij is vastberaden een verschil te maken in de anti-kernenergiestrijd.

Ooit was dit een zorgvuldig gesnoeide tuin in Tsushima, tot de eigenaar zijn huis moest verlaten. Het stralingsniveau is hier 10,0 microsievert per uur, 125 keer meer dan de gebruikelijke 0,08.

Boven De herfst kleurt het bos rond het dorp Tsushima. Het ligt buiten de evacuatiezone, maar is zo zwaar besmet, dat mensen er mogelijk nooit meer kunnen terugkeren. Het stralingsniveau is hier 5,0 microsievert per uur.

Onder Mevrouw Satsuki Ikeda, die in het opvangcentrum niet kan slapen van de herrie, keert af en toe terug naar haar boerderij in Itoi die negen generaties in de familie is.

→ krijgen, zegt Knoth. “Er zijn honderd-duizend mensen geëvacueerd. Dat cijfer is in het nieuws een beetje een ondergeschoven kindje, maar dat is echt heel veel. Het getroffen gebied is enorm, je hebt al gauw anderhalf uur nodig om er doorheen te rijden.” Het gebied is dus wel toegankelijk. “De twintig kilometerzone rond de centrale is afgesloten, daar ben ik niet in geweest. Maar ik was ook meer geïnteresseerd in wat er in de zone daaromheen gebeurde. De rest van het gebied kun je gewoon in. Je kunt er zonder problemen doorheen rijden. Je moet zelf weten dat het gevaarlijke gebieden zijn, maar dat weet iedereen natuurlijk wel. Sommige delen zijn gevaarlijker dan

anderen, en er liep iemand van Greenpeace achter me aan met een stralingsmeter. Als die uitsloeg omdat de straling te hoog was, dan schoot hij in de stress. Hij vond dat we weg moesten, maar ik wilde dan nog foto’s maken. (lachend) Dat is een doorlopende worsteling geweest van een paar weken.”

Op stel en sprong
“Het verschil met het gebied rond Tsjernobyl is dat dit nog heel nieuw is. Rond Tsjernobyl zijn verschillende zones ingesteld, dat zal hier ook wel gaan gebeuren. En dingen zijn nog niet zo verval- len, alles is net verlaten, je kunt zien dat mensen op stel en sprong zijn ver- trokken. Toch begin je nu, na een jaar,

wat te zien. Gras groeit in de straten en de verf van huizen bladdert een beetje af. Tuinen worden niet bijgehouden, beesten komen terug, apen en ever- zwijnen. De evacués die we portretteerden von- den we via actiegroepen die zich voor hen inzetten. Zij kennen weer anderen, en zo hoor je allerlei verhalen. De men- sen die er nog wonen of naar het gebied terugkeren zijn vaak oud. Ze keren soms terug om dingen te regelen. Hier en daar wonen nog mensen die er hun bedrijf hebben zitten, garages, boerderijen, en het niet kunnen betalen om te verhui- zen. Dat kan deels wel, simpelweg omdat het soort kanker dat je er kunt krijgen een vorm is die zich doorgaans langzaam ontwikkelt. Maar het leven loopt er wel ten einde, en daarmee be- doel ik dat er niets meer is, geen bedrij- vigheid, geen nieuwe generaties. Jonge mensen en kinderen blijven er weg.”

Verkleurende bladeren
“Ik ben expres in de herfst gegaan, oktober en november, omdat de blade-

ren in het landschap zo prachtig ver- kleuren. Voor de verandering heb ik me daarom gefocust op het landschap en niet zozeer op de mensen. De band met het landschap is heel belangrijk voor de Japanners, kijk maar naar hoe veel aandacht er is voor de kersenbloe- sems in de lente. Het is een gebied vol prachtige dorpjes, waar mensen heel, heel oud worden, en opeens is er nie- mand meer, zijn die mensen vluchte- lingen. *Shadowlands* is voor mij een eerste aan- zet: ik zou nog een paar keer terug wil- len, in een ander tijdvak, de zomer, de winter, en gedurende een aantal jaar documenteren wat er gebeurt. Op dit moment is het nog onduidelijk wat er gaat gebeuren, of mensen ooit terug kunnen, of de overheid het gebied gaat ontsmetten. Op de momenten dat er beslissingen worden genomen, is het interessant om terug te keren.” □

De parabel van de Chinese kruiwagen

Kritiek op de alomtegenwoordige automobiël wordt vaak bela- chelijk gemaakt door te stellen dat we niet terug kunnen keren naar de tijd van paard en kar, zonder te beseffen dat paard en kar niet zo evident zijn als ze in onze ogen lijken. De Romeinen bouw- den rond het begin van onze tijdrekening een geplaveid wegen- netwerk uit met een totale lengte van 80 duizend kilometer, geschikt voor twee- en vierwielige koetsen en karren. Maar toen het Romeinse Rijk ten onder ging, raakte ook het wegennetwerk in verval.

Met uitzondering van Engeland, waar paard en kar op sommige plaatsen vanaf de veertiende eeuw opnieuw de norm werden, en Frankrijk, waar enigszins betere wegen verschenen vanaf de late zestiende eeuw, maakte vlot verkeer over land in Europa slechts een comeback tijdens de negentiende eeuw. Transport met behulp van wielen was bijna 1500 jaar de uitzondering in Europa: de wegen waren te slecht. Als transport over water niet mogelijk was, gingen mensen te voet of te paard, terwijl goederen werden getransporteerd met pakkedieren.

Het 40 duizend kilometer lange antieke Chinese wegennetwerk werd omstreeks dezelfde tijd gebouwd als het transportsysteem van de Romeinen, en raakte in dezelfde periode (de 3e eeuw na Christus) in verval. Maar de Chinezen ontwikkelden een speciaal voertuig dat geschikt was om over slechte wegen te rijden: de Chinese kruiwagen. In tegenstelling tot de ons vertrouwde kruiwagen, was het eenwielige voertuig van de Chinezen geschikt voor transport van zowel vracht als passagiers over langere afstand.

Door het veel grotere wiel in het midden van het voertuig te plaatsen, kon een persoon een drie keer zwaardere lading ver- voeren dan met een Europese kruiwagen. Bovendien werd de menselijke ‘bestuurder’ van de kruiwagen soms bijgestaan door lastdieren en door windkracht – in sommige provincies werden zeilen op de voertuigen geplaatst – zodat nog zwaardere vrachten konden worden vervoerd. Daarnaast ontwikkelden de Chinezen een informeel wegennetwerk dat bestond uit zeer smalle, gepla- veide paden. Omdat deze paden smaller waren dan de vroegere wegen, waren ze makkelijker en goedkoper te onderhouden.

Het resultaat van deze lowtech strategie was dat transport over land in China anderhalf millenium lang veel vlotter verliep dan in Europa. Als we straks worden geconfronteerd met tekorten aan energie en grondstoffen, steken we hopelijk iets op van de aan- pak van de Chinezen.

Kris De Decker is oprichter van Lowtech magazine. Elk nummer geeft hij ons feit en fictie rond een hightech oplossing voor een duurzamere samenleving. www.lowtechmagazine.be

Lowtech

Leren organiseren

Wat hebben presidentsverkiezingen, stakende schoonmakers en de grootste demonstratie voor het klimaat ooit met elkaar gemeen? Organizing: hard werken én loslaten. Tekst **Annemarie Opmeer** Beeld **Roderick Polak**

“President Obama, yes you can stop the Keystone pipeline”, stond er op één van de span-doeken van de demonstranten bij het Witte Huis afgelopen december. Duizenden mensen waren op komen dagen. Ze protesteerden tegen ‘Keystone XL’, de uitbreiding van een pijpleidingennetwerk dat olie uit de teerzanden van Canada naar de Golf van Mexico moet brengen. De demonstratie was slechts één van de vele en bestond uit uiteenlopende groepen. De Sierra Club, 350.org, belangenorganisaties van Indianenstammen. En het lukte nog ook. Obama besloot het traject af te wijzen. Het was niet de eerste keer dat er veel mensen op de been kwamen voor een milieuonderwerp. Op 24 oktober 2009 organiseerde 350.org de grootste demonstratie ooit, voor het klimaat, om de onderhandelaars op de top in Kopenhagen te laten weten dat 350 parts per million CO₂ in de lucht de

veilige bovengrens moet zijn. Deze grassroots klimaatactiegroep, opgericht door auteur en journalist Bill McKibben, zet dit momentum nog steeds in, voor Keystone XL bijvoorbeeld. Ergens doen de Amerikanen iets goed, maar wat? Wat de activisten buiten het hek van het Witte Huis bracht, was opvallend genoeg precies hetzelfde principe dat Obama aan de andere kant van het hek heeft gebracht: *community organizing*. Wat is het? En kan het ook in Nederland?

Sneeuwvlokmodel

Organizing komt uit de VS en wordt daar ingezet op allerlei manieren door groepen om de democratie te vergroten: kerken, vakbonden, milieugroeperingen, buurtcomités en politieke partijen leren hun mensen hoe ze gezamenlijk doelen kunnen bereiken. Dat varieert van het kiezen van een president, tot het tegenhouden van klimaatverandering.

“Centraal geregeld leiderschap zorgt ervoor dat mensen betrokkenheid en creativiteit kwijtraken” **Marshall Ganz**, Harvard lector *community organizing*

Het principe is gebaseerd op de bevindingen van Marshall Ganz, lector en onderzoeker aan de Harvard University en *community organizer*. Samen met psychologieprofessor Ruth Wageman werd hij ingeschakeld door de Sierra Club, een van Amerika’s oudste milieclubs, om de vrijwilligersprogramma’s van de lokale afdelingen te verbeteren. Het model dat hij maakte, is vervolgens ook voor de Obama-campagne ingezet. Het is tegenwoordig beschikbaar voor iedereen in een niet mis te verstane online training. Gedetailleerd beschrijft Ganz hoe je mensen in actie kunt krijgen, met aandacht voor waarden, strategie, belangen, structuur, actie. Maar een handleiding is het niet, meer een manier van denken. “Centraal geregeld leiderschap zorgt ervoor dat mensen betrokkenheid en creativiteit kwijtraken. In plaats daarvan moeten we leiderschap op alle niveaus bewerkstelligen.” Dat is hoe Ganz praat over zijn ‘sneeuwvlokmodel’ – mensen lokaal organiseren, die weer mensen gaan organiseren, in groepen die zichzelf aansturen.

Het is een kunst om mensen te laten zien dat zij de milieubeweging of de vakbond zijn. Dat ze niet alleen maar een petitie hoeven te tekenen, maar mede-eigenaar zijn van een onderwerp. Een van de belangrijke bindmiddelen is je verhaal vertellen, met burens of collega’s. Niet alleen omdat je belangen

www.schoongenoeg.nu, Vakbond van Schoonmakers

“Mensen gaan inzien dat als ze iets willen veranderen, ze het zélf moeten doen.” **Ron Meyer**, FNV-bondgenoten

deelt, maar ook emoties en waarden, of, zoals Ganz het noemt: “*The story of self, us, and now.*” In de woorden van Job van den Assem, achterbanmedewerker van Milieudefensie: “Van feiten word je niet enthousiast, maar als ik ergens enthousiast over ben, en ik vertel waarom, dan voel je het wél. En ik wil laten zien dat mijn verhaal ook jouw verhaal kan zijn, dat we iets delen.” Tot slot is er vaak een urgentie: nú kunnen we een wet beïnvloeden, een weg tegenhouden, een president kiezen. Maar dat kan nog lastig zijn als het om milieu gaat, zegt Van den Assem. “Soms is dat urgentiegevoel er nog niet, omdat het onderwerp alleen bij Milieudefensied medewerkers leeft en we het eerst moeten agenderen.” Op een gegeven moment is het toch tijd om te beginnen, ook als het uiteindelijke doel niet direct te bereiken is. Je kunt zo momentum creëren: kleine acties kunnen zorgen voor voldoende

mensen of middelen voor grotere acties, tot het doel bereikt is. En je leert real time wat werkt en wat niet. Een soort sneeuwbal-effect dus.

Vakbondsvernieuwing

Schoonmakers door heel Nederland leggen het werk neer en gaan de straat op, voor de zoveelste keer. De stations zijn vies, Schiphol is vies, de treinen zijn vies. In 2010 beheerste het de media. Het resultaat van jaren hard werken door de FNV. De vakbond was in 2006 de eerste in Nederland die de methode oppikte. Ze werden getraind door de Amerikaanse vakbond van de dienstensector SEIU, die sinds 1985 succes heeft met de beweging *Justice for Janitors*. Ze hielpen de Britse vakbond met een *Justice for Cleaners* campagne, en dus ook de FNV. “In feite was het maar een klein deel van de schoonmaaksector”, zegt Ron Meyer van

FNV Bondgenoten. “Maar als je naar het journaal keek leek het alsof ze allemaal stakten.” Een mooi begin van een sneeuwbal-effect, want gestaakt wordt er nog steeds. Waar gaat het om? Niet om die paar procent loonsverhoging, maar om het respect dat ermee wordt uitgedrukt. Deze mensen delen een verhaal. Ron vertelt ons dit op een beleidsdag van Milieudefensie. Want de milieubeweging wil weten wat ze kan leren van de schoonmakers. “Beginnen met *organizing* is een zoektocht geweest”, zegt Meyer als ik hem later spreek. “Achteraf hadden we geen flauw benul waar we mee bezig waren. We hebben veel fouten gemaakt. Ik zal je alle onzin-acties besparen die we in die vier jaar hebben uitgevoerd, dat is niet nodig om te weten dat het vreselijk veel tijd kost. Je kunt niet alle schoonmakers bereiken.” Eindelijk hebben ze nu 75 schoonmakers in →

→ een landelijke groep zitten, die weer lokaal mensen organiseren. “En daar kom je pas in als je echt zelf iets wilt doen.” Toch is het ook nu nog moeilijk mensen gemotiveerd te houden. “Iedereen kijkt naar het succes van 2010 en onthoudt heel nostalgisch alleen de mooie dingen. Ze vergeten dat het niet alleen rozengeur was.” Maar je moet durven kiezen, zegt hij. Als je geld en middelen in het organiseren van de schoonmaaksector steekt, op dit moment nog de enige plek waar de FNV aan *organizing* doet, kan het niet ergens anders heen. “Het gaat om solidariteit. Als het in de haven redelijk geregeld is, maar in de schoonmaak niet, dan moet je als havenarbeider jouw vakbeweging steunen als deze zijn middelen inzet voor een beter loon in de schoonmaak. Iedereen heeft baat bij een sterke vakbeweging.” *Organizing* gaat over een heel andere manier van denken, zegt Meyer, en het is onderdeel van de vakbondsvernieuwing die gaande is. “De vakbond is de laatste decennia in een soort servicemodel terechtgekomen, het is geworden tot een sociale ANWB: je betaalt geld en de vakbond lost het wel voor je op. Vakbondsvernieuwing wil van de vakbeweging weer echt een beweging maken.”

Woordvoerderschap

“Wij willen mensen de gereedschappen geven om zich te verzetten tegen een snelweg naast hun sportveld, of een parkeerplaats onder een speeltuin.” Ivo Stumpe, woordvoerder Verkeer van Milieudefensie, legt uit waarom hij veel ziet in lokaal organiseren van de luchtkwaliteitscampagne. “We gaan met het komende palmes-buisjesproject de luchtkwaliteit door heel Nederland meten. Die meetbuisjes moet je ophangen op de juiste plekken. Bewoners weten zelf het beste waar de lucht te vies zou kunnen zijn. Bij dat viaduct waar je buiten adem raakt als je er hardloopt, of bij dat kruispunt naast een school.”

Kom in beweging voor schonere lucht!

De lucht in Nederland is vies en op veel plekken ronduit ongezond. Hierdoor hebben meer kinderen astma en longproblemen, mensen die langs drukke wegen wonen gaan gemiddeld eerder dood. Auto-verkeer is de grootste boosdoener. Ons huidige kabinet zorgt alleen maar voor meer verkeer. Die trend moeten we nu keren! Alleen als we zorgen voor minder én schoner verkeer, kunnen we de lucht weer gezond krijgen. Vaak weten we helemaal niet hoe ongezond de lucht is die we inademen. Deze herfst gaat Milieudefensie daarom met zoveel mogelijk mensen meten hoe vies de lucht echt is. En met die mensen gaat Milieudefensie dan pleiten voor minder en schoner verkeer door onze straten. Doe jij mee met de beweging voor schonere lucht? Meld je aan bij schonelucht@milieudefensie.nl

Ook met de meetresultaten kunnen bewoners zelf heel veel. “Het is voor ons onmogelijk om zicht te houden op wat er in welke gemeente precies gebeurt aan maatregelen. De beste maatregelen zijn ook overal anders. Maar mensen hebben vaak nog geen idee hoe je voorstellen indient of bezwaar maakt. We maken daarom nu een *toolkit*. Onze lokale groepen kunnen ermee aan de slag, maar we willen ook andere groepen organiseren. In 2014 zijn er gemeenteraadsverkiezingen, we willen samen met bewoners schone lucht in de programma’s krijgen.” Maar hoeveel verschilt dit nu van hoe Milieudefensie al werkt? Ivo Stumpe geeft toe dat het nog zoeken is. De bedoeling is dat mensen getraind worden om zelf weer mensen te werven en campagne te voeren uit naam van Milieudefensie. Sterke Milieudefensie-afdelingen zijn een goed voorbeeld, maar andere groepen zijn net zo welkom. Ideaal: een sterke milieubeweging, bestaand uit mensen die elkaar en Milieudefensie weer weten te vinden, en weten hoe ze moeten handelen als zich iets voordoet op hetzelfde thema, ook als het project waar ze mee begonnen afgelopen is. Maar dat kost veel moeite en tijd. Achterbanmedewerker Job van den Assem: “We hebben niet de mankracht die de FNV heeft om grote hoeveelheden mensen direct te benaderen, en we moeten, bijvoorbeeld, nadenken over hoe we met woordvoerder-schap om willen gaan. We moeten een

balans vinden. We willen mensen zelf aan de slag krijgen, tegelijk hebben we een koers. Obama liet ook niet iemand anders president worden.” **Optimistisch verlangen** “Doe het op je eigen manier”, benadrukt Meyer als ik hem vraag waar Milieudefensie op moet letten. “Mijn advies is: kies er echt voor. Niet eventjes proberen en dan als het niet lukt weer stoppen. Je zult door heel wat zure appels heen moeten bijten. Wat je moet onthouden: het is geen trucje! Het is een hele nieuwe cultuur, een visie, waarbij mensen gaan inzien dat als ze iets willen veranderen, ze het zélf moeten doen.” Meyer heeft bovendien, als fractievoorzitter van de SP in Heerlen, ook wel wat te zeggen over de politieke kant van *organizing*. “Wat de SP doet heeft veel raakvlakken met *organizing*. Mensen bijeenbrengen voor een gezamenlijk doel, een fundament in de buurt leggen. Maar dat is niet per se gebonden aan een politieke kleur. Ik kom wel in wijken waar mensen PVV stemmen. Je denkt misschien dat ze allemaal xenofob zijn, maar in die buurten snakt men naar samenhang, een soort nostalgisch verlangen. Dat is van alle tijden, onafhankelijk van politieke kleur. Dat verlangen naar empathie, energie, trots, kracht, is een heel optimistisch verlangen. Dat is universeel, of het nu gaat over de schoonmaak, een politieke partij of het milieu.” □

“Van feiten word je niet enthousiast, maar als ik ergens enthousiast over ben, en ik vertel waarom, voel je het wél” **Job van den Assem**, achterbanmedewerker Milieudefensie

Merel Wildschut, 25 en **Jamie van Zijl**, 21
Blog: www.degroenemeisjes.nl
Waarover: Vegan Vintage City
Followers: 3000 per maand

Fris, hip en toegankelijk, dat is de stijl van De Groene Meisjes. Merel (tekst en interviews): “We nemen de lezer mee op onze ontdekkingsstocht van Amsterdam, kringloopwinkels overal in het land en veganistisch eten.” Daarnaast testen ze milieuvriendelijke producten. “Wekelijks ontdekken we dingen die we niet wisten.” Aanleiding voor de blog was hun liefde voor vintage. Jamie (vormgeving, filmpjes en foto’s): “Daar raak je te snel over uitgeschreven en we verdiepten ons toen net in veganistisch eten. Bestaande veganistische blogs vonden we te suffig of geitenwollensokkerig.” Merel: “Wij denken toch vaak: *why so serious?* Vaak is het een beetje doemdenkerig, dat je je van alles moet ontfeggen. Steeds maar soberder en minimalistischer. Zo weiger ik te leven.” Zij willen inspireren zonder moralisme. “We hebben doorgewinterde vleeseters die vooral de kringloopberichten lezen en veganisten die daar niks mee hebben”, vertelt Merel. “Beide groepen moeten zich welkom voelen.” Al verwelkomen ze de kleine verschuivingen die ze bij hun lezers zien. Merel: “Dat mensen denken: laat ik naar de kringloopwinkel gaan voor ik naar Ikea ren.” Jamie: “Of ze onze recepten of restaurant-, product- of interieurtips opvolgen.” Dagelijks een uur of twee (in de weekenden en vakanties meer) werken ze aan rubrieken als ‘In de spotlight’, ‘Koken met sterren’ en ‘Tweedehandsliefde’. Ze hebben een minwebwinkeltje in tweedehandskleding (om de blog te bekostigen) en maken een boekje met plekken waar je vintage kunt scoren. Volgende ambitie? “Een rubriek in een blad.”

“Why so serious?”

In Oeganda werd vorige maand eindelijk de grote Bujagali waterkrachtcentrale in gebruik genomen. Gebouwd met Nederlands geld. Maar hoe goed zijn deze grote grote waterkrachtprojecten eigenlijk voor het klimaat? En voor de lokale bevolking? Tekst Myrthe Verweije Beeld WordPress.com, Paul Grover, International Rivers

Blauwe stroom minder groen

Bujagali Falls in Oeganda: tot voor kort een gewilde vakantiebestemming voor rafters en wildwaterkanoërs. Maar de watervallen bij Bujagali zijn niet meer. Door de aanleg van een stuwdam zijn ze ondergelopen. Friends of the Earth Oeganda (NAPE) en anderen maken zich zorgen over de gevolgen voor de biodiversiteit op en rond rivier de Nijl, en de waterhuishouding van het Victoriameer. Ook op sociaal vlak heeft Bujagali geen smetteloze voorgeschiedenis. De Nederlandse ontwikkelingsbank FMO, voor 51 procent in handen van de staat, investeerde in het project. Eind vorig jaar werd Bujagali goedgekeurd als klimaatproject in het *Clean Development Mechanism*, waarbij rijke landen CO₂-rechten van ontwikkelingslanden kunnen kopen. Zo kunnen geïndustrialiseerde landen als Nederland voldoen aan hun verplichtingen om minder broeikasgassen uit te stoten. Overigens besloot toenmalig staatssecretaris Van Geel in 2003 om geen *carbon credits* van Bujagali te kopen, omdat de berekeningen van de uitstoot die door de centrale bespaard zou worden, volgens het ministerie van VROM te optimistisch waren. Bujagali levert straks volgens het projectdocument jaarlijks ruim 850 duizend ton aan 'vermeden CO₂ uitstoot' op, vergeleken bij een scenario waarin dezelfde hoeveelheid stroom met generatoren zou worden opgewekt.

Klimaatvriendelijk?

Maar hoe groen is de stroom van grootschalige waterkrachtcentrales in de tropen?

Onderzoekers zijn het erover eens dat in stuwmeren relatief veel methaan en kool-dioxide ontstaat. Dat komt door de grote hoeveelheden organisch materiaal, zoals begroeiing, die bij het vollopen van een stuwmeer onder water komen te staan en gaan rotten. Dat hoge temperaturen dit rottingsproces bespoedigen, en dat stuwmeren in de tropen daarom meer methaan produceren dan in koude landen, staat ook niet ter discussie. Het Amazone stroomgebied in Brazilië staat bekend als de plek waar stuwmeren het meeste methaangas produceren: er is een overdadige hoeveelheid organisch materiaal en het is er lekker warm.

Grote onenigheid bestaat er over hoeveel methaan per kuub water, per vierkante meter wateroppervlak of per opgewekte Watt er de lucht in gaat – en dus over de →

→ vraag in hoeverre grootschalige waterkracht ‘groen’ genoemd kan worden. Milieuorganisatie International Rivers Network stelt dat de uitstoot per kilowattuur van grote waterkrachtcentrales in de tropen wel het dubbele is van die van een kolencentrale. Volgens een recent Braziliaans onderzoek, medegefinancierd door een elektriciteitsbedrijf, is de uitstoot van stuwmuren voor waterkrachtcentrales echter veel kleiner dan eerder werd geschat. Een ander recent onderzoek, van het Braziliaanse instituut INPA, laat weer zien dat de schattingen van de Braziliaanse regering over de uitstoot door stuwmuren ruim drie keer te laag was.

Groene scorekaart

Dammenbouwers zijn zich door hevige protesten zeer bewust van de kritiek op grootschalige waterkracht. De projecten, zoals de Drieklovendam in China, staan vooral bekend om de grote aantallen mensen die gedwongen moeten verhuizen en de impact van het laten onderlopen van grote gebieden. De sector heeft daarom een ‘scorekaart voor

duurzaamheid’ bedacht. Met dit *Hydropower Sustainability Assessment Protocol* (HSAP) wil de waterkrachtindustrie laten zien dat grote dammen en duurzame ontwikkeling prima samen gaan. Milieuorganisaties zijn erg kritisch over het protocol. Er is namelijk geen sprake van bepaalde criteria waaraan een dam moet voldoen. Er moet alleen opgeschreven worden hoe de voorbereiding en de bouw worden uitgevoerd, zonder dat daarbij bepaalde normen gehaald moeten worden. Volgens International Rivers Network kan een dam die landelijke of internationale wetten schendt, en de rechten van lokale gemeenschappen niet respecteert, met het HSAP toch een ‘goed’ scoren. Frank Muramuzi van Friends of the Earth Oeganda is verbolgen: “Waarom komt de industrie met dit nieuw protocol, in plaats

van de regels van de World Commission on Dams te respecteren? Daar staan alle belangrijke dingen in: omwonenden moeten geïntegreerd worden en vooraf toestemming geven, de energiemix moet meegewogen worden, net als duurzaamheid en milieu. Als ze het lef hebben en hun intenties goed zijn, houden ze zich aan de WCD-richtlijnen.” Deze richtlijnen kwamen tot stand na uitgebreid onderzoek, en via een proces waarbij ook maatschappelijke organisaties en lokale gemeenschappen een grote rol hadden.

Kolencentrale

Volgens Wiert Wiertsema van Both Ends, een organisatie die zich met zuidelijke groepen inzet voor duurzame ontwikkeling, zijn grootschalige waterkrachtprojecten niet duurzaam. Dit vanwege de grote aantallen

Mekong

In Azië werden kort achter elkaar de Xayaburi-dam in Laos en de Myitsone-dam in Birma uitgesteld. Onder meer om de milieugevolgen grondiger te onderzoeken. Voor het eerst is er nu ook onderzoek gedaan naar de cumulatieve impact van stuwdammen in zijstromen van de Mekong. Eerdere onderzoeken richtten zich vooral op de grensoverschrijdende Mekong zelf. “De elektriciteitsproductie zal een catastrofale wissel trekken op de voedselzekerheid en de biodiversiteit”, meent onderzoeker Ziv van Stanford University. Samen met collega's uit Cambodja onderzocht hij de gevolgen van een kleine dertig van tachtig geplande waterkrachtcentrales. Door de dammen kunnen honderd van de achthonderd vissoorten in deze rivieren niet meer ver genoeg stroomopwaarts komen. Deze gevolgen worden vooral merkbaar in Cambodja en Vietnam, terwijl de elektriciteit in Laos geproduceerd wordt voor export naar de Thaise en Vietnamese markt. Dammen in kleine rivieren worden alleen door nationale wetten gereguleerd, en niet door internationale afspraken zoals dat bij waterkrachtcentrales in de Mekong moet gebeuren.

Links Bujagali-dam in Oeganda. Rechts Op het World Water Forum, van 10 tot 15 maart in Marseille, protesteren milieu-activisten uit verschillende landen tegen de sociale en ecologische gevolgen van grootschalige waterkrachtcentrales.

mensen die gedwongen moeten verkassen, en de impact op het milieu. “Grote stuwdammen werken met hetzelfde model als kerncentrales of kolencentrales. Je hebt vooraf veel kapitaal nodig en een gecentraliseerd systeem voor de distributie van de elektriciteit.” De zuidelijke organisaties waar hij mee werkt zien meer in kleine waterkrachtprojecten, die lokaal beheerd worden. In Bujagali gingen de protesten van milieu- en omwonenden organisaties over natuur, cultuur en economie. De stuwdam heeft niet alleen de beroemde watervallen doen onderlopen. Ook eilandjes in de rivier waar veel en bijzondere vogels en andere soorten huisden. Op internet is te zien hoe elektriciteitsbedrijf BEL bijzondere vogels evacueert. “Als ik ze vraag waar ze die dieren gelaten hebben, krijg ik geen antwoord”, zegt Frank Muramuzi van Friends of the Earth. Volgens hem wordt er veel te luchtig gedaan over de gevolgen van de dam voor de biodiversiteit in het gebied. Wel is als compensatiemaatregel afgesproken dat het nabijgelegen Mabira bos beschermd zal worden. Maar vorig jaar nog wilde de regering zeventi-

gend hectare van dat bos uitgeven voor suikerrietplantages. Ook heiligdommen van het Busoga volk, en graven van voorouders verdwenen onder water. Het toerisme heeft zich stroomafwaarts verplaatst doordat de raft-attracties er niet meer zijn. Ook vonden de ngo's dat er onvoldoende onderzocht was op welke andere manieren Oeganda van stroom kan worden voorzien, met minder nadelige gevolgen en tegen lagere kosten.

Nieuwe carrosserie

Henry Bazira bestudeerde in opdracht van ngo's de milieueffectrapportages van Bujagali. Hij hielp Friends of the Earth Oeganda (NAPE) en andere ngo's met de formulering van klachten die bij de Wereldbank en de Afrikaanse ontwikkelingsbank ADB werden ingediend. Dat leidde ertoe dat de banken vanaf 2001 verschillende inspectieteams naar het gebied stuurden. Die constateerden dat het project inderdaad niet aan alle regels voldeed. Toen het vervolgens lastig werd om financiering te vinden, trok het Amerikaanse bedrijf AES, thuis verdacht van corruptie,

in 2003 de stekker eruit. Daarna werd het project nieuw leven in geblazen door Bujagali Energy Limited, een Amerikaans Keniaanse joint-venture. “Als ik mezelf morgen John noem, ben ik dan een andere persoon?”, Bazira reageert retorisch op de vraag of met de komst van Bujagali Energy Limited, de eerdere zorgen over het project zijn weggenomen. “Vrijwel alle betrokkenen zijn dezelfde gebleven. Ze hebben de carrosserie veranderd, maar de motor is hetzelfde.” Ook het nieuwe waterkrachtproject kreeg kritiek van de bankeninspecteurs. De inspraak, milieuzorg, respect voor cultureel belangrijke plekken, gedwongen verhuizing en compensatie van omwonenden, het onderzoeken van alternatieven, het onderzoeken van gevolgen voor de waterhuishouding, de verwachtingen over de kosten en economische levensvatbaarheid, hadden beter gemoeten.

Ontwikkelingsproject

De kritiek vormde voor de Nederlandse ontwikkelingsbank FMO geen beletsel om in →

Er zijn voor de ‘scorekaart voor duurzaamheid’ geen criteria waar een dam aan moet voldoen

→ het project te investeren met een lening voor zestien jaar. Over de hoogte van die lening doet FMO geen mededelingen. De bank vindt dat bij Bujagali “de afweging tussen positieve en negatieve effecten op een goede wijze is uitgevoerd. Het project vol- doet aan het duurzaamheidsbeleid van FMO, laat persvoorlichter Paul Hartogsveld weten. Dat wordt meerdere malen per jaar door de bank gecontroleerd. De rapportages van deze controles zijn niet ter inzage. Een belangrijke overweging voor de bank is “dat de negatieve ecologische effecten groter zou- den zijn, wanneer de door het waterkracht op te wekken hoeveelheid energie zou wor- den opgewekt met noodgeneratoren op fos- siele brandstof.” In Oeganda is het intussen de vraag wie er beter wordt van de waterkrachtcentrale. Er wordt een verhit debat gevoerd over de tarie- ven die straks voor de stroom betaald moe- ten worden – met een omgerekende 13 dol- larcent per kwh een stuk duurder dan de huidige tarieven. Bovendien is in het land slechts 10 procent van de bevolking aan- gesloten op het stroomnet. Gevreesd wordt dat alleen welgestelde huishoudens van de nieuwe stroombron zullen profiteren.

Rechtszaken

Maartje van Putten is een van de inspecteurs namens de multilaterale banken. Zij bezoekt het gebied eind maart weer. “Ze zullen wel denken, daar heb je d'r weer”, grapt ze. De voormalig Europarlementariër (PvdA) is ruim tien jaar betrokken bij het project. Eerst als lid van het inspectiepanel van de Wereldbank, daarna als lid van de inspectie- commissie van de Afrikaanse ontwikkelings- bank ADB, en sinds 2010 voor de Europese evenknie EIB. Haar komende bezoek staat in het teken van bemiddeling tussen lokale bewoners en de overheid. “Veel zaken zijn nog niet opgelost. Er liggen er nog 557 bij de rechter, over landeigendom en compensatie. Sommige mensen zijn nooit betaald, anderen hebben iets getekend

- Waterkracht wordt in 150 landen opgewekt en maakte in 2010 16 procent uit van de wereldwijde elektriciteitsproductie.
- De top vijf van landen met de meeste waterkracht bestaat uit China, Brazilië, de Verenigde Staten, Canada en Rusland. Samen beschikken ze over 52 procent van de wereldwijd geïnstalleerde vermogen.
- De grootste waterkrachtcentrales zijn de Drieklovendam in China met 22.400 Mw en de Itaipu in Brazilië met 14.000 Mw.
- Noorwegen, IJsland en Nieuw-Zeeland wekken per hoofd van de bevolking de meeste waterkracht op.
- Onderzoekers raden aan de waterkrachtcapaciteit te vergroten door oude centrales te renoveren. Dat kost minder, kan sneller en is minder verstorend voor lokale gemeenschappen en het milieu.
- In het Clean Development Mechanism (CDM) van het Kyoto-protocol bestaat een kwart van alle uitstootbeperkende projecten uit water- krachtcentrales. Aardwarmte, voor Oeganda en andere Afrikaanse lan- den ook als een alternatief geopperd, zorgt voor slechts 0,3 procent van de CDM-projecten.

toen het project nog door de vorige eigenaar beheerd werd, en zeggen nu dat ze bena- deeld zijn. Dat is ingewikkeld. Kun je hard maken dat mensen erin geluïd zijn?” “Oeganda heeft een onafhankelijk rechtssys- teem, als het goed is. Maar dat is overbelast. Er is een groot tekort aan rechters.” De lokale gemeenschap en de overheid willen nu meewerken aan bemiddeling buiten de rechtszaal om, en dat stemt Van Putten hoopvol. Henry Bazira meent dat de inspectiepanels hun invloed onnodig klein hebben gehou- den, omdat lang niet alle adviezen zijn opge- volgd. Wel verbeterde de kwaliteit van de vervangende woningen, en kwamen er betere scholen en gezondheidsklinieken. “Maar de levenswijze van de mensen is ver- stoord door de dam, terwijl ze nauwelijks de vruchten plukken van de centrale”, vindt hij. Dat de eerste turbine vorige maand offi- cieel door premier Amama Mbabazi geopend werd, is volgens hem niet meer dan een pr-stunt. De centrale kan volgens zijn bere- keningen nooit de belofde 250 Megawatt leveren, zonder dat het Victoriameer, waarvan het waterpeil al onder druk staat, leegloopt.

Zonnepanelen

Hoe kan een land als Oeganda dan het beste in haar energiebehoefte voorzien? Murazu-

mi pleit voor diversiteit: “In plaats van ruim een miljard uit te geven aan één enkele stuwdam, moeten we de middelen spreiden over aardwarmte, zonne-energie, kleine waterkrachtprojecten en biogas. Grootscha- lige waterkracht is er alleen voor de indus- trie, de gewone mensen profiteren daar niet van.” Wiert Wiertsema van Both Ends is het daar- mee eens: “Met kleine projecten die decen- traal door de gemeenschap zelf beheerd worden, is de kans veel groter dat de stroom ook terecht komt bij de huishoudens, in plaats van alleen bij de zware industrie.” Van Putten merkt dat de grootschalige waterkracht uit de gratie raakt bij de nieuwe generatie ambtenaren in Oeganda. “De waterkrachtcentrales moeten kleiner, vin- den ze. Aardwarmte en zonne-energie komen steeds meer in beeld. Wat betreft duurzame energie beginnen de dingen te kantelen. Nederland begint achter te lopen, en landen als Oeganda zijn ons binnen twin- tig jaar ver voorbijgestreefd. Als we niet oppassen is Nederland straks de Derde Wereld.” □

“De levenswijze van de mensen is verstoord door de dam, terwijl ze nauwelijks de vruchten plukken van de centrale”

Evelien Matthijssen, 30
Blog: www.greenevelien.com
Waarover: ‘Donkergroen’ leven en energie besparen
Followers: 3000-4000 per maand

Als “zuinige Hollander” in België wil ze die reputatie waarmaken ook. Green Evelien begon haar blog door een vriendin die tips vroeg over energiebesparing. “Daar was ik intensief mee bezig. Het werden zoveel tips dat ik besloot die kennis niet voor mezelf te houden.” Ook het energieconsult dat ze haar vriendin gaf smaakte naar meer. “Ik krijg zelf zo’n kick van energiebesparen, dat wilde ik met anderen delen.” Evelien leeft zonder koelkast, biologisch, veganistisch, suikervrij en vrijwel zonder afval. Niet wat de massa associeert met ‘leuk’. “Die discussie heb ik soms: moet de site lichter groen om een groter publiek te bereiken? Maar daarvan zijn er al zoveel. Met standaardtips als ‘draai spaarlampen in’ raken mensen naar mijn idee verzadigd en keren zich juist af. Over onze donkergroene leefwijze is niet zoveel informatie. Voor wie al groen leeft zijn er nog allerlei uitdagingen en die hoop ik te bieden. Mensen hoeven niet voor onze leefwijze te kiezen, maar het is leuk als ik ze bewuster maak.” Doordat ze een paar opties uitsluit vereen- voudigt haar leven. “In een gewone super- markt zou ik omkomen van de honger: je moet zoveel keuzes maken. Ik heb ook wel dilemma’s: koop ik onverpakte, maar niet biologische producten van de markt of verpakte producten van de biologische winkel waar ik met de auto naartoe moet.” Volgende ambitie? “Nog zelfvoorzienender gaan leven, meer naamsbekendheid en het promoten van mijn rondleidingen en energieconsults om zo meer mensen in de praktijk die kick van energiebesparen te laten ervaren!”

“Over onze donkergroene leefwijze is niet zo veel informatie”

BIOSCOOP

Van kinderboek tot **kaskraker**

Stop het in een flesje en het verkoopt, stellen twee op geld beluste adviseurs in **Dr. Seuss** **The Lorax**. Goud verdienen met frisse lucht uit plastic, dat lijkt ze wel wat. De wat brave animatiefilm naar het (in ieder geval in de VS) beroemde kinderboek *The Lorax* is vanaf week één een absolute hit in Amerika. Het speelt in een door een klein dictatortje beheersde 1984-achtige wereld waar de natuur volledig is weggevaagd. Kunststofbomen zijn toch veel praktischer? Ze geven geen troep en ze gaan ook niet dood. Maar Audrey denkt daar anders over; zij droomt ervan eens een echte boom te

zien. Reden voor de twaalfjarige Ted, die er alles aan doet om haar voor zich te winnen, om ernaar op zoek te gaan. Gelukkig heeft zijn oma goed advies. Zij stuurt hem naar het troosteloze niemandsland buiten de zwaarbewaakte stadsgrenzen, naar de buitenissige Once-ler. Deze kluisenaar blijkt de aanstichter van de

teloorgang van de paradijsachtige wereld, ondanks de inspanningen van de beschermheer van de bomen: het wollige personage The Lorax. Er is echter nog hoop: er is nog één zaadje van de bomen bewaard gebleven. **Dr. Seuss’ The Lorax draait vanaf 6 april in de bioscopen**

DVD

Twee keer **BBC Earth**

ACTIE
2 x 3 dvd's
BBC Earth

Nieuw-Guinea bestaat grotendeels uit ruig tropisch regenwoud dat nooit eerder door westerlingen werd bezocht. In de driedelige BBC Earth-serie *Expedition New Guinea* stuit een internationaal team van wetenschappers, cameramannen en grotonderzoekers er op de meest bizarre wezens (de kleinste papegaai ter wereld, een pratende kever), bezoekt als eerste nieuwe grottenstelsels en komt oog in oog te staan met de gevaren van de jungle. Het einddoel is een gigantische krater van een uitgedoofde vulkaan, een mysterieuze wereld afgesloten van de rest van het regenwoud. Biologen vragen zich al jaren af welke spectaculaire planten en dieren hier gevonden kunnen

worden. Tegelijk komt *Het leven van walvissen en dolfijnen* uit op dvd en Blu-ray. Een door Stephen Fry vertelde zoektocht naar wat het wezen van walvissen en dolfijnen is. Want wat weten we eigenlijk over ze? Sinds de recente ontdekking dat dolfijnen ieder een eigen naam hebben, lijken ze dichterbij ons te staan dan ooit. **Expedition New Guinea en Het leven van walvissen en dolfijnen, nu in de winkel.**

ACTIE: Kans maken op een dvd van de serie BBC Earth? Mail redactie@downtoearth-magazine.nl o.v.v. ‘Expedition New Guinea’ of ‘Walvissen en dolfijnen’, plus uw naam en adres. Of stuur een brief naar redactie, postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

TELEVISIE

Geologische wortels Europa

Geologie heeft Europa gemaakt tot wat het nu is. Het heeft de kustlijn gevormd, is verantwoordelijk voor de scheiding tussen eilanden en vasteland of voor de vorm van de Middellandse Zee. Al deze elementen zijn op hun beurt weer verantwoordelijk voor hoe landen vorm kregen, waar mensen

wonen en waar handelsroutes werden gesticht. Bijna alles van ons continent, de geschiedenis, het uiterlijk en de positie van de steden, is op de een of andere manier verbonden met ons geologische verleden. In de afleveringen *Water*, *Collision* en *Fire* gaat de serie *Birth Of Europe* in op een

geschiedenis van botsende continenten, uitbarstende vulkanen, ijstijden – en zelfs enorme asteroïdeninslagen. **Birth Of Europe, vanaf 17 april om 22.00 uur op National Geographic Channel.**

BIOSCOOP

Verstild **Frans boerendrama**

L’Hier Dernier is een trage, ingetogen film die speelt op het verlaten, schijnbaar door de tijd vergeten Franse platteland. De jonge boerenzoon Johann probeert met koppige volharding de door zijn overleden vader opgerichte coöperatie levend te houden. De andere boeren zien er echter geen heil meer in. Terwijl

we de vaak zwijgzame Johann zijn nostalgische stemmende dagelijkse werkzaamheden zien uitvoeren, valt zijn bestaan langzaam maar zeker uit elkaar. Het rauwe, harde landschap is beeldschoon en tegelijk onherbergzaam, wat wordt versterkt door de heftige weersomstandigheden: schurende winden, regenbuien en sneeuwstormen. Mooi filmisch moment is het dorpsfeest, met een geestelijke die verschillende heiligen aanroept om de gezinnen, hun boerderijen en hun kudde van onheil te beschermen gevolgd door een immens vuur. Met subtiele soundtrack van het Vlaamse Die Anarchistische Abendunterhaltung. **L’Hier Dernier, vanaf 31 mei in de bioscopen.**

DVD

Ode aan **maakbaarheid**

Misschien was u één van de ruim 1, 2 miljoen kijkers die de documentairereeks *Nederland van Boven* deze winter wekelijks trok. Deze ode aan het maakbare Nederland laat door middel van datavisualisaties, indrukwekkende luchtbeelden en portretten van helden op de grond zien wie we zijn en hoe onze mentaliteit ons land gevormd heeft. Wie naar de krioelende mierenhoop kijkt die Nederland is, vraagt zich af waarom ons land niet elke dag totaal vastloopt in een ongelofelijke chaos. Maar wie van bovenaf naar ons land kijkt ziet iets heel anders: een precisie uurwerk. *Nederland van Boven* kijkt vanuit vogelperspectief met behulp van helikopters, paragliders, ballonnen en vliegers naar de ritmes en patronen van Nederland. **Nederland van Boven, nu in de winkel.**

ACTIE
3 dvd's
Nederland van Boven

ACTIE: Kans maken op de dvd Nederland van Boven? Mail redactie@downtoearth-magazine.nl o.v.v. ‘Nederland van Boven’ plus uw naam en adres. Of stuur een brief naar redactie, postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

Slobbe

Winst

Het bedrijfsleven, werd mij verteld, is heel goed bezig. Politiek heeft afgedaan; die laat de natuur vallen en is onmachtig als het om klimaat gaat. Maar bedrijfsleven, dáár is de energie van dit moment. Bedrijven hebben macht, talent en innovatiekracht, en begrijpen inmiddels dat duurzaamheid hun toekomst is. Als je maar goed oplet, kun je dat zelf zien. Op zondag 12 februari, bijvoorbeeld. De wereldleiders zaten die dag bijeen tussen de sneeuwbetopte Alpen, op het prestigieuze World Economic Forum in Davos. In de marge van de besprekingen nam één man het woord. We kennen hem: Jan Peter Balkenende. Hij vertelde dat hij, met enkele van Nederlands grootste multinationals de ‘Dutch Sustainable Growth Coalition’ had opgericht. Daarbij hadden zich niet de minsten aangesloten: Akzo Nobel, DSM, FrieslandCampina, Heineken, KLM, Philips, Shell en Unilever. Ze gaan samen ‘duurzame bedrijfsstrategieën’ ontwikkelen. Dat is goed nieuws.

Toch? Ik ben blij met iedere stap in de goede richting, maar vind een lofzang voor bedrijven toch te makkelijk. Hoezo heeft de politiek afgedaan? Ontslaan we politici, omdat dit kabinet er niets van bakt, meteen van alle verantwoordelijkheid? Gaan we, puur uit ongeduld, meteen op zoek naar anderen waar we ons op kunnen richten? Zijn we soms vergeten dat juist het bedrijfsleven met misdadige, miljarden dollars kostende campagnes alle hoop op een verantwoord klimaatverdrag aan diggelen geschoten heeft? Historisch gezien geldt het bedrijfsleven, zacht gezegd, niet als meest betrouwbare partner. Enige voorzichtigheid is dus geboden. Zijn bedrijven als Shell en Philips alleen maar ‘groen’ zolang en voor zover ze er winst mee kunnen maken? Is dat de toonaangevende basis voor duurzaamheid voor dit moment? Ik zit met vrienden aan een lange houten tafel midden in de kroeg. We hebben het over Unilever, die als keiharde doelstelling heeft vastgelegd dat het tegen 2020 de eigen voetafdruk gehalveerd zal hebben, meer dan 1 miljard mensen zal helpen in actie te komen om hun gezondheid en welzijn te verbeteren, en 100 procent van de landbouwgrondstoffen zal betrekken uit duurzame landbouw. We zijn het er over eens dat dit een moedige daad is. Een daad die ertoe doet, die zoden aan de dijk zet en hoop geeft. Zo zijn er nog veel meer voorbeelden te noemen. Maar Balkenende? Hebben we die ooit op enig hart voor duurzaamheid kunnen betrappen? “Je kent hem niet”, zegt iemand. “Tijden veranderen”, oppert een ander. “Mensen ook.” Misschien, denk ik. Ik weet het niet.

Thomas van Slobbe is directeur van Stichting wAarde en thriller-auteur. Elk nummer deelt hij met ons een lichtvoetig verhaal over duurzaamheid.

Illustratie: Renée Gubbels

“Landbouw moet weer organisch worden”

De documentaire *Raising Resistance* gaat over Paraguayaanse kleine boeren die worden verdreven door grootschalige sojaproductie. Een van die boeren is Geronimo Arevalos: “Voor mij is het simpel: gentech is de demoralisatie van het leven.”

“Meestal blijft de botsing tussen de kleine lokale markten met de mondiale landbouwsystemen en handelsmarkten heel stil”, vertelt regisseur David Bernet tijdens het Movies that Matters Festival in Den Haag waar zijn film *Rasing Resistance* werd vertoont. “Dagelijks verliezen mensen wereldwijd hun bestaansmiddelen en wij merken er niks van. Maar in Paraguay kwamen de kleine boeren in opstand om te laten zien onder hoeveel druk ze staan.” “Genetisch gemanipuleerde gewassen zijn te succesvol geworden”, stelt co-regisseur Britta Borgfeld. “Het is gemakkelijk geld verdienen en daardoor is het een systeem van ‘grow or go’ geworden. Inmiddels is landbouw een investeringsobject. Klein-schalige boeren die niet aan deze economische cyclus kunnen meedoen, worden weggedrukt. Dat gebeurt overal ter wereld, met allerlei soorten gewassen.”

De charismatische Geronimo Arevalos, een nauwelijks geletterde maar wijze kleine boer die een soort biologisch-dynamische land-

Foto's: Bettina Borgfeld

bouw bedrijft, knokt tegen dit systeem. Borgfeld: “Bij onze eerste ontmoeting begon hij onze manier van leven te becommentariëren. ‘Jullie hebben geen idee wat jullie kopen en eten’, zei hij.” Zijn brede horizon staat in schril contrast met de sojaboeren en genetisch ingenieurs die voor de film óók zijn geïnterviewd. Geronimo bezet in de film het land van Valjrio Eichelberger, een kleinere sojaboer. Borgfeld: “Eichelberger wil graag iets anders verbouwen, het conflict met de campesinos vindt hij heel vervelend. Maar het systeem is: sojaboeren krijgen een prijsgarantie, ze lenen voor het zaad en andere benodigdheden. De oogst betaalt de lening af en geeft wat winst. Andere gewassen zijn een te groot risico.” Bernet: “Er is een groot verschil met de boeren hier; dáár krijgen ze geen subsidie. Als je oogst mislukt, verlies je alles.” De kleinere boeren hebben geen mogelijkheden geld te lenen, vertelt Arevalos. “Een groot probleem, want ook zij zouden willen investeren om hun land beter te bewerken. Nu produceren sommigen te weinigen om van te leven. Zij verhuizen hun land aan de grotere sojaboeren, waarvan ze vervolgens volledig afhankelijk zijn.” “Doordat er tussen het land van de gemeenschap losse stukken sojaveld komen, wordt de hele structuur vernietigd”, verduidelijkt Benet. “Bovendien krijg je het probleem van de overwaaiende pollen.”

De twee gentech ingenieurs in de film zijn tegen het grootschalige gebruik van chemicaliën. Precies daarom hebben ze genetisch gemanipuleerde gewassen ontwikkeld. “Maar die inzet heeft niet gewerkt”, concludeert Bernet. “Er is een spiraal ontstaan van meer en meer en meer. Alle sojaboeren, ook degenen die ongemodificeerd zaad gebruiken, werken met enorme ladingen chemicaliën. Voor mensen als Geronimo maakt het niks uit als ze stoppen met gentech. Landbouw zou gewoon weer organisch moeten worden.” Arevalos blijft hoopvol. “Drie jaar geleden stopten we een tractor, nu is er een film en zit ik in Den Haag.” Hij is gevraagd parlements-kandidaat te worden, door de geruchten rondom de film. Hij grapt: “Ik ben ook bereid om president te worden!”

Meer info: <http://raising-resistance.com/video/30553915>

Groen-conservatief

Natuur en milieu beschermen is conservatief. Het mag niet gezegd worden in Nederland, maar het is uiteraard wel zo. Bescherming van landschappen, bedreigde planten en dieren, leefgebieden, klimaat, biodiversiteit: zo behoudzuchtig als wat. Doet het er toe? Misschien. Door expliciet van een conservatieve boodschap uit te gaan, zou de milieubeweging wel eens beter aansluiting kunnen vinden bij de leefwereld van veel mensen. Hoe dan ook, volgens de Britse conservatieve filosoof Roger Scruton, uiteraard met geruite tweedjas, levend te midden van de paarden en de kippen in de idyllische *countryside*, heeft milieubehoud alleen zin als het op een conservatieve leest is geschoeid. Het is de centrale boodschap in zijn onlangs verschenen boek *Groene Filosofie – verstandig nadenken over onze planeet*. Milieubescherming vindt zijn fundament in ‘oikofilie’: de volgens Scruton universele liefde en het gevoel voor ons eigen thuis. Hij verwijst naar zijn grote conservatieve voorloper, de achttiende-eeuwse Edmund Burke, die de samenleving zag als een associatie van de doden, de levenden en de ongeborenen. Door respect te tonen voor de doden en onze toekomstige nakomelingen leren we volgens Scruton “onze eigen plaats in de wereld te zien als deel van een doorlopende keten van geven en ontvangen, en te begrijpen dat wij de goede dingen die we erven niet zomaar mogen vermorsen, maar verstandig moeten gebruiken en doorgeven.” De oikofilie is geworteld in een lokale gemeenschap van betrokken burgers. Actief, maar niet activistisch zoals Greenpeace en Friends of the Earth, want die zijn onvoldoende democratisch gelegitimeerd, vindt Scruton. Veel meer sympathie heeft hij voor bewegingen als Slow Food, Transition Towns, Permacultuur en de biologisch(-dynamische) landbouw, die wél lokaal geworteld zijn. De vrije markt is een onmisbaar regelmechanisme, al moet die worden ingekaderd door zinnige regels, moraal en – heel belangrijk: schoonheid. “De esthetische houding is een van de toevluchtsoorten tegen het consumptisme. (...) Ze werkt preventief tegen het verlangen om te plunderen en is de grootste vriend van het milieu.” Scrutons boek bevat veel behartenswaardige observaties, niet altijd even toegankelijk geformuleerd en soms berijdt hij rechts-conservatieve stokpaardjes: zo blijkt hij in een bijzin voorstander van kernenergie. Als er nou één energiebron is die onmogelijk lokaal geworteld kan zijn... Vanuit een ‘oikofiele’ houding – niemand wil kankerverwekkend kernafval in zijn eigen achtertuin – waren alle kerncentrales al lang gesloten. Dat zegt wat over het belang van zijn filosofie, maar levert een openstaande vraag op over de precieze praktische invulling daarvan.

Michiel Bussink

Groene filosofie – Verstandig nadenken over onze planeet, Robert Scruton. Nieuw Amsterdam. ISBN 9789046811238. Prijs € 24,95

Recensie

PUBLICATIES

Duurzaam improviseren

De vaak ideologische benadering van economie, welvaart en groei leidt tot verlammende maatschappelijke tegenstellingen, een verwarrende hoeveelheid ‘oplossingen’ en onzekerheid over het dagelijks bestaan en de duurzame toekomst. Volgens Christiaan Hogenhuis moeten we ons hierbij niet neerleggen, maar ondanks alle verschillen meer samen werken. Hoe? Door een maatschappelijke strategie van improvisatie. Concrete initiatieven laten zien hoe én dat dit werkt.

De ceder en de saxofoon. Improviseren op een volwassen economie en duurzame welvaart, Christiaan Hogenhuis. Damon, 2012. ISBN 9789460360268, 320 blz. € 27,90

Klimaattechnologieën

Makkelijk is het niet, overschakelen op een klimaatvriendelijke energiehuishouding, maar het kan wel. De technieken zijn er, of worden ontwikkeld. Maar wat werkt, en wat niet? Chris Goodall ging op zoek naar feiten en argumenten. Ook bezocht hij uitvinders, wetenschappers en ondernemers en komt op de proppen met tien creatieve en inventieve ideeën om klimaatverandering aan te pakken. Boek van het jaar 2011, volgens de *Financial Times*

Tien technologieën voor energie en klimaat, Chriss Goodall. AnhkHermes, 2012. ISBN 9020204602. 320 blz. € 29,95

eBook over voetafdruk

Mondiale problemen zoals ontbossing, overbevissing, het snelle uitsterven van soorten, tekorten aan grondstoffen, hogere voedselprijzen en klimaatverandering blijken het gevolg te zijn van één overkoepelend vraagstuk: de overbelasting (overshoot) van de aarde, veroorzaakt door de groeiende overbevolking en overconsumptie. Wat kunnen en moeten we daaraan doen? Daarover schreef Jan Juffermans een eBook met de titel *Mijn Hemel! Wat gebeurt er op aarde?* Geschikt voor eReader, iPhone, iPad of een gewoon computerscherm, met ruim 35 links naar de bronnen en achtergrondinformatie.

Download of lees het gratis eBook op: www.voetafdruk.eu/mijnhemel

Eigentijds Festival

het 19^e bruisende lentefeest van 7 t/m 10 juni te Vierhouten

thema's: spiritualiteit, kunst en natuur

www.eigentijdsfestival.nl

ECOLONIE

sinds 1989 toonaangevend in betaalbare, creatieve en duurzame vakanties in de Franse Vogezen

www.ecolonie.eu

EcoLife

Curver introduceert onder de naam Ecolife een nieuwe productlijn, gemaakt van gerecycled verpakkingsafval. Elk jaar zamelen we in Nederland per persoon zo’n 25 kilo huishoudelijk plastic in voor recycling. Curver maakt hiervan nieuwe producten. Van opbergbox tot afvalzakhouder, en van een opbergmandje tot een afvalemmer. Upcycling, noemt Curver het. “Van wegwerpproducten maken wij hoogwaardige huishoudelijke producten die jaren meegaan. En dat in dezelfde

hoogwaardige kwaliteit als onze andere producten én voor dezelfde prijs.” Om het verpakkingsafval geschikt te maken voor hergebruik, moeten volledige partijen plastic opnieuw gekleurd worden om het zelfde eindresultaat te behalen. Maar dat gebeurt volgens Curver dan wel met 100 procent organische pigmenten. Nog wat Ecolife-feiten: de producten zijn ‘nestbaar’ (ze passen in elkaar) en nemen daardoor minder volume in beslag bij transport. Curver gebruikt geen weekmakers, PVC en BPA, maar het makkelijker recycleerbare polypropyleen (PP). Restmateriaal uit het productieproces wordt hergebruikt. Curver heeft koel-

Pimp your kitchen

Waarom schaffen veel mensen een hele nieuwe keuken aan terwijl hun huidige keuken er weliswaar wat gedateerd uitziet, maar nog prima bruikbaar is? Dat is de vraag die enkele experts uit de keukenbranche er toe aanzette om KeukenWrapp op te richten, een bedrijf dat oudere keukens een nieuwe uitstraling geeft. Dat doen ze door de keukenfronten die verouderd of niet meer van deze tijd zijn te voorzien van een folie. De folie is verkrijgbaar in 140 verschillende designs: volle kleuren, houtprints, chique prints, carbon-look, RVS-look, et cetera. “Milieuvriendelijk hergebruik en

systemen, thermische isolatie en condensors ontwikkeld om energie te besparen en de ecologische voetafdruk lichter te maken. Voor de EcoLife-producten wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van plastic dat in Nederland zelf verwerkt is.

Voordeel: Curver doet z’n best om van afval hoogwaardigere producten te maken en bij dat proces de milieubelasting te beperken.

Nadeel: Het blijft plastic.

Het recept

Brandnetelomelet (LEF-dieet)

Hebt u er ook zoveel last van, van de economische crisis? Laatst dacht ik “wat is dat toch, dat ik niet lekker in mijn vel zit? Het zal toch niet mijn consumentenvertrouwen zijn, zo dunnetjes de laatste tijd?” Gauw een afspraak gemaakt met Prescan®, voor een Total Body Scan® en ja hoor: in drie maanden tijd tweeënhalf procentpunt minder consumentenvertrouwen. Hoe kom ik er aan? Hoe kom ik er van af! Gelukkig hebben ze bij Prescan® een heel team van vriendelijke artsen. “U bent beslist niet de enige”, zei Dr. Oetker®. Hij wees me op lotgenotencontact en gaf als recept: “Doorbreek de vicieuze cirkel.”

Dus gewoon, ook al heb je eigenlijk helemaal geen zin, gaan shoppen op zaterdagmiddag. Koop wat leuke gadgets in de nieuwe Applestore® en dan vooral ook na afloop jezelf lekker verwennen, een portie bitterballen – twee porties mag best eens een keertje – biertje er bij. En warempel, na een paar zaterdagdag shoppen met ons lotgenotencontact is mijn consumentenvertrouwen er met sprongen op vooruitgegaan. Maar eerlijk is eerlijk, de kilootjes zijn er óók aangevlogen. Weer een geruststelling dat de helft van de Nederlandse mannen te dik is. Dat komt, las ik in een boekje van een professor, omdat we in een ‘obesogene’ omgeving leven: overal is tegenwoordig

Michiel Bussink verbouwt eten, geeft workshops over eten en schrijft over eten. Onder andere in zijn boeken *Lekker landschap* en *Ik eet dus ik ben*.

calorierijk eten in overvloed. Daar kunnen we niet alsmaar weerstand aan bieden, dat zit in de genen.

Wat ik niet helemaal snap is dat er met economische crisis toch te veel te eten is: hoe kan dat? Nou ja, daar hebben we deskundigen voor. Al heb je daar ook idioten tussen. Laatst was er eentje die zei dat een laag consumentenvertrouwen juist gezond is. Hij promootte het LEF-dieet®: “Vooral eten wat op Loop- En Fiets-afstand groeit.” Ha, ha, ik ben toch zeker niet gek.

Benodigdheden

Snipper het sjalotje. Haal de prik van de brandnetels door ze kort in kokend water te dompelen. Hak de brandnetel fijn. Smelt de boter in een koekenpan. Smoor ui en brandnetels tot ze zacht zijn. Klop ondertussen de eieren met de melk of room en peper en zout los. Giet het over de brandnetels en laat zachtjes garen. Strooi tegen het eind van het garen de kaas over de omelet en laat eventjes smelten.

modern maatwerk”, noemt KeukenWrapp het, dat als doel heeft hergebruik te stimuleren maar ook de urenlange gesprekken die mensen in de verschillende keukenwinkels hebben te elimineren. Echter, de duurzaamheid lijkt niet te zitten in de gebruikte folies en materialen van KeukenWrapp. Voor meer informatie: www.keukenwrapp.nl

Voordeel: Goedkoper dan een nieuwe keuken. Bespaart grondstoffen.

Nadeel: Duurzaamheid zit in het hergebruik van de bestaande keuken en niet in de gebruikte folies.

Red gorilla’s met chocolade

Er staat een duurzame chocoladefabriek in Amsterdam: Chocolate Makers. Eigenaars Rodney en Enver werken samen met boeren in Congo, de Dominicaanse Republiek en Peru en kopen de biologische cacao direct bij hen in voor een eerlijke en goede prijs. In Amsterdam wordt biologische suiker en melkpoeder toegevoegd. Chocolate Makers verkoopt onder andere de ‘Gorilla bar’ (reep) die gemaakt is van Virunga cacao uit Congo. De laatste berggorilla’s van de wereld leven in het Virunga Nationale Park

in Oost-Congo, maar hun leefgebied wordt aangetast. Om dit tegen te gaan is biologische cacao aangeplant aan de rand van het park. Deze voorziet de bewoners van inkomen zodat ze niet het leefgebied van de gorilla’s bedreigen. Nog meer duurzaamheid: Chocolate Makers wil zo min mogelijk uitstoot en afval produceren. Er wordt zoveel mogelijk met tweedehands materialen gewerkt en afval wordt hergebruikt. Zo gaan de cacaodoppen naar de Smultuin op de Stadshoeve in Waterland als compost voor de blauwe bessen. De chocoladeverpakking is van vetpapier gemaakt en bedrukt met bio-inkt. Zie: <http://chocolatemakers.nl>

Voordeel: Biologisch en je helpt de berggorilla’s.

Nadeel: Alleen in Amsterdam verkrijgbaar.

Duurzaam uit eten

Ook binnen de horeca komt er steeds meer aandacht voor duurzaamheid. Zo’n duizend restaurants staan tegenwoordig met een duurzaamheidsprofiel op de website www.iens.nl/duurzaamdineren. Hiermee krijgen consumenten steeds meer keuze. Het duurzaamheidsprofiel is ontwikkeld door voorlichtingsorganisatie Milieu Centraal samen met restaurantwebsite iens.nl en CREM, bureau voor duurzame ontwikkeling. De meest genomen maatregelen zijn vegetarische gerechten serveren, seizoensgebonden producten gebruiken en biologische producten serveren.

Voordeel: Door dit profiel krijgen kritische consumenten meer keuze.

Nadeel: Er valt veel te verbeteren aan de hoeveelheid maatregelen die restaurants nemen, blijkt.

Bio sigaret

Lucky Strike brengt binnenkort een pakje biologische sigaretten op de markt, zonder verslavende en giftige toevoegingen. Het bruine, kartonnen en deels gerecyclede pakje ‘Additive Free’ kost dertig cent meer dan een pakje normale sigaretten. Maar hoe biologisch kan een sigaret zijn? Gaat het hier niet gewoon om een omstreden product waar de biologische sector zich verre van moet houden? Je hoeft immers aan niemand uit te leggen dat roken schadelijk is voor mens en milieu.

Laten we een eerste misverstand maar direct wegnemen. Het gaat hier niet om een geheel biologische sigaret, maar om een sigaret gemaakt van biologisch geteelde tabak dat ontzien is van smaakmakers als karamel, suiker, rozenolie, vanille, drop, koffie, sinaasappel, rozijnen, cacao en menthol. Normaal gesproken worden er maar liefst 599 stoffen aan tabak toegevoegd. Zoals bijvoorbeeld ammoniak dat de verslavende werking van nicotine versterkt, aldus Stivoro. Op diverse fora is te lezen dat rokers biologische tabak inderdaad als minder verslavend ervaren.

Weliswaar dus *additive free*, maar hoe biologisch kun je dit noemen als de sigarettenfilter nog steeds niet biologisch afbreekbaar is en dus nog steeds hardnekkig zwerfvuil vol giftige stoffen vormt? Het duurt ongeveer 25 jaar voor een weggegooid filter verteert, als het dan al niet in de maag van een dier terecht is gekomen dat het filter voor voedsel aan zag. En wat te denken van de gigantische hoeveelheden papier die de sigarettenindustrie nodig heeft? Bovendien zijn biologische sigaretten niet minder schadelijk voor de gezondheid, want teer, nicotine en koolmonoxide zitten nog steeds in de sigaret. En dus, biologisch of niet, de gezondheidswaarschuwingen blijven op het nieuwe pakje Lucky Strike staan: ‘Geen additieven betekent niet dat de sigaretten minder schadelijk zijn’.

Volgens British American Tobacco, het moederbedrijf van Lucky Strike, komt het product voort uit de “groene biologische trend”. Marc Willemsen, bijzonder hoogleraar tabaksontmoediging aan Maastricht University gaf in februari in dagblad *De Pers* aan, dat de biologische sigaret iets te maken zou kunnen hebben met de overweging van de Europese Unie om smaakmakers in sigaretten te verbieden. “Nu kan de tabaksindustrie zeggen dat die regelgeving niet nodig is, omdat ze zelf al die stoffen eruit halen.” Voor de tabaksindustrie zou het mooi zijn als niemand de biologische sigaretten wil roken. “Dan is de markt verkend en blijkt dat het product helemaal niet aan de behoeften van de consument voldoet. Een Europees verbod is dan de doodsteek voor de tabaksindustrie.” Overigens ontkent British American Tobacco deze handelswijze. Maar dat is ook wel een beetje logisch...

Ronella Bleijenburg

Maandelijks damesleed

Deze keer een stukje voor alleen de vrouwelijke lezers. Over het maandelijkse damesongemak. Om dit het hoofd te bieden, sleept een vrouw in haar leven heel wat karrenvrachten maandverband, inlegkruizen en tampons het huis binnen. Om die er na zeer kortstondig gebruik weer uit te gooien. Dat kan anders.

Wie echt hardcore zelfvoorzienend is, maakt haar maandverband zelf. Dat is zo gepiept, als je een beetje met de naaimachine overweg kan. Zeker met het patroon en bijbehorend stappenplan van Many Moons op <http://hhayes.home.xs4all.nl/ongesteld/mvmaken.htm>. De verbanden bestaan uit twee delen: een deel dat je met een drukkertje in je onderbroek vastzet en een inleg. Wie slim is, naait eerst even een proefverbandje. De plaats van de opening van het drukkertjesdeel is namelijk nogal essentieel. Na gebruik kunnen de verbanden gewoon in de wasmachine en ze gaan jaren mee. Wil je niet zelf naaien? Dan kun je ook een stapeltje zelfgemaakte verbanden bestellen op www.manymoonsalternatives.com.

Een ander goed alternatief is een menstruatiecup. Een soort bekertje, dat nog het meest doet denken aan een eierdop. Je brengt de cup in, net als een tampon (de cup is wel wat groter) en verwijdert en reinigt deze twee tot vier keer per dag. Dat reinigen houdt in dat je de cup leeggooit en goed schoonspoelt met water en parfumvrije zeep. Daarna is hij weer klaar voor gebruik. Aangeraaden wordt de cup na een menstruatieperiode te steriliseren in een pan ruim kokend water of in de magnetron. Is ie goed schoon voor volgende maand. Er zijn verschillende soorten en maten cups. Meer daarover lees je op www.menstruatiewijzer.nl of www.cupsenzo.nl. Daar kun je de cup(s) van jouw keuze ook meteen bestellen.

Niks voor jou, zo'n cup of van die zelfmaakverbanden? Dan kun je altijd nog kiezen voor milieuvriendelijke protectie. De verbanden van Natracare zijn bijvoorbeeld niet gebleekt met chloor, vrij van chemische grondstoffen en biologisch afbreekbaar. 100% natuurlijke tampons bestaan ook. Gemaakt van duurzaam geoogste zeespons en maar liefst zes maanden te (her)gebruiken. Deze zogenaamde Sea Pearls zijn er in drie maten. Bestellen kan via www.jadeandpearl.com.

En dan hebben we 't hier volgende keer weer over zaken die ook mannen aangaan.

Nienke Oosterbaan - is auteur van *Fred & Wilma in de Vinexwijk* en geeft ons elk nummer een leuke tip om zelfvoorzienend te leven.

Down to earth
Nummer 2, april 2012

Down to earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie en verschijnt zes maal per jaar. Het blad wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt weer van de Vereniging Milieudefensie. Wie kopij wil inzenden, wordt verzocht vooraf contact op te nemen met de redactie. Overname van artikelen is mogelijk na overleg met de redactie.

Servicelijn (voor abonneementen, administratie en vragen): 020 626 26 20

Redactieadres
Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam
T: 020 550 73 74
F: 020 550 73 10
E: redactie@downtoearth-magazine.nl
www.downtoearth-magazine.nl

Redactieraad: Victor van den Belt, Kees van den Bosch, John Verhoeven
Redactie: Freek Kallenberg, Annemarie Opmeer (hoofd)
Druk: Senefelder Misset, Doetinchem

Dit tijdschrift is gedrukt op Reviva Print (100% kringloop)

Abonnement
Minimaal €34,- per jaar. U bent dan tevens lid van Milieudefensie. Opzeggingen alleen schriftelijk via de Milieudefensie Servicelijn, Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam. Opzeggen kan tot 1 november voor de eerste helft van het kalenderjaar en tot 1 mei voor de tweede helft van het kalenderjaar.

Advertenties
Tarieven en opgave via Adviesbureau Cadex, Tuin 12, 4307 Oosterland (Zld).
T: 0111 64 33 07. F: 0111 64 40 84.
E: info@cadex.nl

ISSN: 2211-0712

Algemene Ledenvergadering
Maandag 11 juni 2012 in de Witte Vosch, Oudegracht 46, Utrecht
Aanvang 18.30 uur, einde ca. 21.30 uur

Op maandag 11 juni 2012 vindt de Algemene Ledenvergadering van Milieudefensie plaats. Komt u ook? Op de agenda staan onder meer het jaarverslag 2011 met daarin opgenomen de jaarrekening 2011 en het Meerjarenperspectief 2013-2015 met de doelstellingen op inhoudelijke thema's die Milieudefensie in deze periode uit wil voeren. Verder worden er verkiezingen gehouden voor een bestuursvoorzitter, een reserve presidiumlid, twee leden voor de geschillencommissie en vijf redactieleden voor het Ledenbulletin.

Op onze website <http://milieudefensie.nl/overons/werken-bij> kunt u meer lezen over de inhoud van deze functies. Heeft u interesse in één van deze functies? Mail of schrijf dan naar: bestuur@milieudefensie.nl, of naar Vereniging Milieudefensie, Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam, t.a.v. het bestuur. Reacties op bovengenoemde vacatures ontvangen wij graag vóór 1 mei 2012.

Aanmelden ALV
Aanmelden voor de Algemene Ledenvergadering kan bij onze Servicelijn, via telefoonnummer 020-6262 620, per mail: service@milieudefensie.nl of per post aan Vereniging Milieudefensie, t.a.v. Servicelijn, Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam. De agenda en stukken worden u twee weken voor de ALV toegestuurd.

Waarnemend voorzitter
Jacqueline Kuppens is met ingang van 9 maart 2012 benoemd tot waarnemend voorzitter van Vereniging Milieudefensie. Deze functie was vacant vanwege het vertrek van Saskia Borgers, die zich gedwongen zag haar functie van voorzitter neer te leggen om elke schijn van belangenverstrengeling met haar rol als gemeentesecretaris van de gemeente Haarlem tegen te gaan. De benoeming van Jacqueline Kuppens geldt totdat een nieuwe voorzitter is gekozen. Verkiezingen voor deze functie vinden plaats op de Algemene Ledenvergadering van 11 juni a.s.

Doe mee!
Kijk voor een actueel activiteitenoverzicht op www.milieudefensie.nl/doemee

Ledenavond Meerjarenperspectief. In het Meerjarenperspectief beschrijven we onze voornemens voor de periode 2013 - 2015. Daarbij geven we aan welke doelstellingen we willen realiseren en op welke wijze. Leden van Milieudefensie nodigen we van harte uit om op 23 april in Utrecht het concept Meerjarenperspectief te bespreken. Meer weten of opgeven: service@milieudefensie.nl of bel 020 6262620

Steun slachtoffers olievervuiling Milieudefensie steunt Nigeriaanse boeren in een rechtszaak tegen Shell. Zij eisen dat de door Shell veroorzaakte vervuiling op hun land wordt opgeruimd. Help mee om het actiemateriaal van deze campagne te verspreiden. Bestel een pakketje actiekaarten via: vrijwilliger@milieudefensie.nl

Vier de lente met JMA!
Zaterdag 21 april gaan we met JMA'ers op pad. Tussen Amsterdam en Utrecht trekken we eerst lekker de natuur in, waarna we uitkomen bij een mooie boerderij. Daar krijgen we een

rondleiding en mogen we helpen bij de oogst. Om bij te komen staat er koffie of thee met wat lekkers klaar. Meer info via info@jma.org.

Food@Farm. In het project Foord@Farm leren studenten dat duurzaam koken niet alleen lekker, simpel en goed is voor mens en milieu, maar ook nog eens goedkoop. De studenten krijgen een workshop duurzaam koken van Pètrix van 's Peer catering én ze gaan op bezoek bij een boerderij in de buurt. Wil jij ook met jouw vereniging mee doen aan het project Food@Farm? Neem dan snel contact op met JMA voor de mogelijkheden info@jma.org
Programma 2012 22 april: Kickoff in Leiden i.s.m. jongerenorganisatie Pink!
19 mei: Nijmegen i.s.m. studenten vereniging UMP
17 juni: Utrecht i.s.m. studievereniging Storm

JMA Academy Op zaterdag 12 mei organiseert de JMA Academy een workshop 'persberichten schrijven' voor jongeren.

Oproepen en Agenda

JMA op Pinkpop 22-26 mei.
Dit jaar staat JMA met haar festivaltour het hele weekend op Pinkpop! Dit is de eerste keer dat we op zo'n groot festival staan. De festivaltour staat in 2012 ook weer in het kader van duurzaam voedsel. Hopelijk kunnen we de festivalgangers verleiden met een lekker biologisch hapje!

ADVERTENTIE

Adverteren in Down to Earth?

ADVIESBURO
CADEX

0111 643307 | info@cadex.nl | www.cadex.nl

ADVERTENTIE

Milieudefensie steunen via uw testament?

Samen met onze leden en donateurs werken wij aan een schone, leefbare en rechtvaardige wereld. U steunt ons misschien al. Daar zijn we u heel dankbaar voor! U kunt ons blijven steunen door Milieudefensie op te nemen in uw testament. Een bijzondere manier om iets moois na te laten. Ook hoeft er over het deel dat u aan Milieudefensie schenkt, geen belasting betaald te worden.

We begrijpen dat u goed over uw testament wilt nadenken en daar rustig de tijd voor wilt nemen. Denkt u aan het opnemen van een goed doel of meerdere goede doelen in uw testament? Neem dan vrijblijvend contact met ons op:

- ☐ stuur mij de brochure
- ☐ bel mij voor een adviesgesprek
- ☐ kom bij mij langs om rustig te kunnen praten over de mogelijkheden (wij bellen u om een afspraak te maken)

naam:	M/V
adres:	
pc en woonplaats:	
telefoonnummer:	
ik wil het liefst gebeld worden om:	uur

Of bel of mail ons: 020 6262 620 service@milieudefensie.nl
Stuur deze bon op naar:
Milieudefensie, t.a.v. Hanneke Snuverink,
Antwoordnummer 8391, 1000 RA Amsterdam

Henk Groenendaal

5468

Milieudefensie. Een wereld te winnen.

Dolfijnen

Kijk, daar is Flipper! Het dolfinarium in Harderwijk heeft een fokprogramma voor dolfijnen, zodat ze geen wilde dolfijnen hoeft te kopen. Toch blijken sommige dolfijnen in gevangenschap een triest verleden te hebben. Maar weinig mensen weten dat in Japan jaarlijks zo'n 23 duizend dolfijnen afgeslacht worden, veel meer dan er walvissen sneuvelen. Ondanks dat dolfijnvlees veel kwik bevat, wordt het toch gegeten. Als talentvol aangemerkte dolfijnen worden apart gehouden en tegen hoge prijzen verkocht aan dolfinaria. Activisten bemoeien zich hier nu tegenaan. De Nederlandse Sea Shepherd-activist Erwin Vermeulen zat 64 dagen in voor-arrest voor een duw tegen een lokale visser. Onlangs werd hij vrijgesproken. In 2009 werd *The Cove* gefilmd, een documentaire over de slachtingen, die in een afgesloten baai in Taiji, Wakame plaatsvinden. Ironisch genoeg is een van de makers Ric O'Barry, de trainer van de vijf dolfijnen die samen de rol van Flipper speelden.

Tekst: Annemarie Opmeer Beeld: Stijn Rademaker/HH

U een kans... Zij een kans!

De **Nationale Postcode Loterij** is de grootste goede doelen loterij van Nederland. Sinds 1989 werd er ruim 3,5 miljard euro geschonken aan 85 organisaties die zich inzetten voor de bescherming van mens en natuur.

Ook **Milieudefensie** deelt in de opbrengst van de Postcode Loterij.

Hiermee zet Milieudefensie zich, onder andere, in voor een duurzame veehouderij, voor behoud van de bossen en voor schone lucht in Nederland.

Een kans voor natuur en milieu en een kans voor u! Want tegenover uw steun staan grote prijzen. Zoals de Kanjerprijzen die op kunnen lopen tot wel € 48 miljoen.

Meedoen is eenvoudig,

bel 0900-300 1500 (10 cpm) of meld u aan op www.postcodeloterij.nl

Voor € 10,75 per lot speelt u al mee.

Alvast hartelijk dank voor uw deelname.

De Postcode Loterij helpt!